

BANKA VE

EKONOMİK YORUMLAR

AYLIK DERGİ • KASIM 1991 • YIL: 28 • SAYI: 11 • 6000 TL (KDV DAHİL)

- Okurlara Mektup / 3
ARAŞTIRMA / 5
Virginia Politik İktisat
Okulunun Öğretisi: Kamu
Tercih ve Anayasal İktisat
Yrd. Doç. Dr. Coşkun Can Aktan
- Sermaye Piyasası / 27
Doç. Dr. Mehmet Bolak
- Ekonomik Göstergeler (İç) / 32
Kapitalizm Kapitalizme Karşı / 33
Dr. Rıza Erdeğirmenci
- Dış Basından / 39
Doç. Dr. Nilten Altıntaş
- Ekonomik Göstergeler (Dış) / 43
1980'lerin Düzenleyici
Önlemleri: Sorunlara
Genel Bir Bakış / 45
Marcelo Selowsky
Prof. Dr. Fevzi Devrim
- Ayın Ekonomik Olayları / 54
Dr. Yıldırım Kılış

• POLİTİKA BİLİMİNİN
EKONOMİK ANALİZİ VE ANAYASAL
İKTİSAT • KAPİTALİZM
KAPİTALİZME KARŞI

ÇELİK HALAT

EN BÜYÜK ÜRETİCİ
OLMANIN
SORUMLULUĞUNU
TAŞIYOR.

ÇOKDEMETLİ HALAT
MONOTORON
ÖNGERİLİMLİ BETON TELİ
YAYLIK TEL
GALVANİZLİ TEL ve
LASTİK TELİ

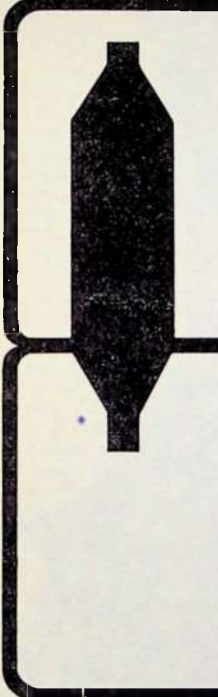
Öncü oluşumuzu bize duyduğunuz güvene borçluyuz.

ÇELİK HALAT
ve
TEL SANAYİ A.Ş.

Kabataş, Setüstü No:27 80040-Istanbul

Tel: (1) 152 45 00 (4 hat) Tlx: 24230 ceha tr Fax: (1) 149 89 22

**Ortadođu-Avrupa
Piyasalarına İhracatta
Büyük Firma**

SİFAŞ

- Naylon-6 İplik
 - Naylon-66 İplik
 - Polyester, İplik
 - Polyester Tekstüre İplik
 - Polyester Tekstüre Boyalı İplik
 - Naylon-6 Elyaf
 - Polyester Elyaf
- İmalatında büyük firma...

SİFAŞ, SENTETİK İPLİK FABRİKALARI A.Ş.

Pilot Sanayi Bölgesi-BURSA

TLF:431400-(5HAT)

İki Selin Arasında Bir Fark Var!

www.selin.com.tr

Selin Limon

Selin Lavanta

banka ve ekonomik yorumlar

Aylık Dergi

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.

Adına İmtiyaz Sahibi
BÜLEND ÇORAPÇI

Yazı İşleri Müdürü
DR. ÖZTİN AKGÜÇ

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Asaf Savaş Akat • Dr. Öztin Akgüç •
Prof. Dr. Erdoğan Alkin • Prof. Dr. Güven Alpay •
Dr. Orhan Altan • Prof. Dr. Osman Fikret Arkun •
Prof. Dr. Mustafa A. Aysan • Prof. Dr. Ömer Faruk
Batirel • Dr. Metin Berk • Prof. Dr. Ünal Bozkurt
• Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu • Prof. Dr. Nasuhi
Bursal • Ege Cansen • Halük Ceyhan • Prof. Dr.
Lâtif Çakıcı • Mehmet Gün Çalık • Şinasi Çelik-
kol • Özer U. Çiller • Bülend Çorapçı • Ahmet
Demirel • Zeki Döşlüoğlu • Necdet Durakbaşı •
A. Aydın Dündar • Kaya Erdem • Tarhan Erdem
• Oktay Ersoy • Prof. Dr. Cumhur Feriman •
Prof. Dr. Atilla Gönenli • Prof. Dr. Emre Gödensay
• Doç. Dr. Seyfettin Gürsel • Prof. Dr. Zeynep Hatı-
boğlu • Erhan İşıl • Prof. Dr. Halûk A. Kabaaliğ-
lu • Prof. Dr. Müh. Kemal Kafalı • Adnan Başer
Kafnoğlu • Y. Doç. Dr. Ahmet S. Kalın • A. Nazif
Keyman • Prof. Dr. Yıldırım Kalkış • Prof. Dr. Ta-
mer Koçel • Kemal Kurdaş • Prof. Dr. Kemal Kur-
tuluş • Nuh Kuşçulu • Prof. Dr. Erol Manisalı •
Prof. Dr. Orhan Morgil • Prof. Dr. Erdoğan Moroğ-
lu • Ziya Nebioğlu • Ergin Neng • Rahmi Önen
• Prof. Dr. İsmail Özanslan • M. Celâlettin Özgen
• Ertan Özgür • Tuncay Özilhan • Selâhattin Öz-
men • Prof. Dr. Ergun Özsunay • Doç. Dr. Merih
Paya • Prof. Dr. Reha Poroy • Prof. Dr. Dündar
Sağlam • Halit Soydan • Prof. Dr. Mehmet Şükri
Tekbaş • Osman N. Torun • Prof. Dr. Kemal To-
sun • Fikret M. Tuncer • Nezih Tunçşiper • Prof.
Dr. Gül G. Turan • Doç. Dr. Şeref Türpen • Doç.
Dr. T. Güngör Uras • İbrahim Ülkem • Dr. Cü-
neyt Ülsever • A. Doğan Yalın • M. Tarık Yaşa •
Doç. Dr. Göksel Yücel • Prof. Dr. Ahmet Yüksel

Yazı Kurulu

DR. ÖZTİN AKGÜÇ

DOÇ. DR. SEYFETTİN GÜRSEL

DOÇ. DR. MERİH PAYA

PROF. DR. DÜNDAR SAĞLAM

DOÇ. DR. T. GÜNGÖR URAS

Bünyan-Yayın Danışmanı

M. TARIK YAŞA

OKURLARA MEKTUP

Sevgili Okurlarımız,

Mustafa Kemal ATATÜRK'ü 53 yıl önce bir «10 Kasım» günü yitirdik. Manevi huzurunda saygıyla eğilirken, O'nu bu yıl da şükran ve minnetle anıyor. bağlılığımızı belirtiyoruz. Büyük «ÖNDER» ATATÜRK'ün unutulmaz sözünü bir kez daha yineleyelim: «Beni görmek mutlaka yüzümü görmek demek değildir. Benim fikirlerimi, benim duygularımı anlıyorsanız ve hissediyorsanız, bu kâfidir.» Meydana getirdiği eserlerde ve izinde yürüyenlerin gönlünde manen yaşadığını biliyoruz ama, her «10 Kasım'da O'nusuz olmanın üzüntüsünü duyuyoruz. Kurtuluş Savaşı'nın muzaffer «KUMANDAN»ı, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin «KURUCU»su, ulusun «BAŞÖĞRETMEN»i ATATÜRK; şu sözleriyle yolumuzu aydınlatmayı sürdürüyor: «Evet, milletimizin siyâsi, içtimai hayatında, milletimizin fikri terbiyesinde de rehberiniz ilim ve fen olacaktır.»

Dergi'nin bu sayısında da «Ekonomik Yorumlar» bölümüne yer veremedik. Sırası geldikçe belirttiğimiz gibi, amacımız; bize gelen ve Dergi sayfa sayısının sınırlı olması nedeniyle uzun süre bekletilmek zorunda kalınan değerli yazılara yer ayırma olanağı sağlamaktır. Okurlarımız, iyi niyetimizi göz önünde tutarak davranışımızı anlayışla karşılayacaklardır. Ayrıca, bu sayıda yayınladığımız «Virginia Politik İktisat Okulu'nun Öğretisi: Kamu Tercih ve Anayasal İktisat» başlıklı ayrıntılı araştırmanın ilginizi çekeceğine de inanıyoruz. Yazara göre, bu çalışmanın gayesi şudur: «Politik kurumlara ve devlete farklı bir bakış açısı getiren ve anayasal demokrasinin temellerini oluşturan 'Kamu Tercih'i ve 'Anayasal İktisat' teorilerinin ülkemizde tanıtılmasına katkıda bulunmak, akademik düzeyde bu disiplinlerin spesifik konuları üzerinde teorik ve amprik çalışmaların yapılmasına ortam hazırlamak ve bu suretle politik arenaya bazı mesajlar ulaştırabilmek.»

Dergi'de yer alan diğer yazıları da, her zaman olduğu gibi, ilginç bulacağımızı umuyoruz. Bu arada özellikle; «Kapitalizm Kapitalizme Karşı» başlıklı yazı ile «1980'lerin Düzelenleyici Önlemleri: Devamlı Büyüme şartlarını Temin Edecek ve Dış Dengeyi Yeniden Kuracak Politikaların Planlanması ve Uygulanması» başlıklı çeviriyi okumanızı salık veririz.

Saygılarımızla,

90.
KURULUŞ YILIMIZDA
BİR BÜYÜK ANIYA
SAYGIYLA...

TÜRK BANKASI LİMİTED AHMED DALLI BANKACILIK ÖDÜLÜ

Kuruluşunun 90. yılını kutlayan TÜRK BANKASI LTD., Türk Bankacılığının mümtaz siması Rahmetli Sayın Ahmed DALLI'nın anısını yaşatmak, yeni nesillere bu örnek bankacıyı tanıtmak, hızla gelişen bankacılığımıza yeni teknikler kazandıran bankacılarımızı özendirme amacıyla "AHMED DALLI BANKACILIK ÖDÜLÜ" yarışması düzenlemiştir.

Her yıl yapılacak bu yarışmaya, 1991 yılı içinde, bankacılığın herhangi bir dalında (ticari bankacılık, yatırım bankacılığı, proje finansmanı, M•A, danışmanlık, treasury,

sendikasyon, tüketici kredileri, mevduat işlemleri, menkul kıymetler gibi) yeni teknikler uygulayarak yaradıcı bir işlemleri gerçekleştiren veya Türkiye'de uygulanabilir ilginç ve rasyonel projeler getiren tüm bankacılar katılabilecektir.

Yarışmaya, kişisel olarak bankalarını temsil eden katılacak bankacılar arasından jüri tarafından yılın ilk üç bankacısı seçilecektir.

Yarışma konularını, "Yatırımcı Cad. No 7 Nişantaşı İstanbul" adresindeki Genel Müdürlüğü müyardan alabilirsiniz.

TÜRK BANKASI
TURKISH BANK

90 YIL ÖNCE BUGÜN...

1901 yılında, Kıbrıs Lefkoşa'da küçük bir yapımcıya sandığı kurulur. 90 yıl boyunca, Türk Bankası Ltd., Kıbrıs Türk Halkının yanında yer alır ve ekonomide yaşama önemli görevler üstlenir...

...VE 90 YIL SONRA BUGÜN

Türk Bankası Ltd., Kıbrıs'ta 12, Türkiye'de 4 ve İngiltere'de 3 şubesiyle yerel banka konumunda hizmet sunan uluslararası bir bankadır...

Araştırma

Yrd. Doç. Dr. COŞKUN CAN AKTAN

Virginia Politik İktisat Okulunun Öğretisi: Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat

«Politikayı ıslah etmek için, politika oyununun oynandığı çerçeveyi, yani politik "kuralları" ıslah etmek gereklidir. Anayasal perspektif içerisinde politikanın ıslahı için güç ve yetkilerini "kamu çıkarını" sağlamak için kullanacak, ahlâki yönden daha iyi kimselerin seçilmesi ve bunların işin başına getirilmesi şeklindeki bir öneri sözkonusu değildir. Bir oyun, kuralları ile belirlenir ve daha iyi bir oyuna, ancak oyunun kurallarını değiştirmek suretiyle ulaşılabılır.»

James M. Buchanan, 1986

I. GİRİŞ

İÇİNDE yaşadığımız son yarım yüzyıl içerisinde ortaya çıkan ve hızla gelişimini sürdüren Kamu Tercihi Teorisi ve Anayasal İktisat bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Siyasal karar alma mekanizmasının ekonomik analizini yapan Kamu Tercihi Teorisi çağdaş iktisadi düşünceler içerisinde önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Pozitif ve normatif Kamu Tercihi Teorisi ve bu alanda yapılan ampirik çalışmalarla ulaşılan sonuçlar, bu araştırmada genel hatlarıyla incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, politik kurumlarla ve devlete farklı bir bakış açısı getiren

ve Anayasal Demokrasi'nin temellerini oluşturan Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin ülkemizde tanıtılmasına katkıda bulunmak, akademik düzeyde bu disiplinlerin spesifik konuları üzerinde teorik ve ampirik çalışmaların yapılmasına ortam hazırlamak ve bu suretle politik arena-ya bazı mesajlar ulaştırabilmektir.

II. KAMU TERCİHİ TEORİSİ

A. Tanımı ve Tarihsel Gelişimi

«Kamu Tercihi» (Public Choice) kısaca «Politika Biliminin Ekonomik Analizi» olarak tanımlanabilir. Kamu tercihi politik süreçte alınan karar ve uygulamaları iktisat biliminin kullandığı araç, metot ve var-

sayımlara dayalı olarak açıklayan bir disiplindir. Bir başka ifadeyle, Kamu Tercih, siyaset biliminin temel konularını iktisat biliminin araçları ve teknikleri yardımıyla analiz etmektedir. Kamu Tercih Teorisi; Politikanın Ekonomi Teorisi, Yeni Politik İktisat, Kolektif Karar Alma Teorisi, Piyasa-Dışı Karar Alma Teorisi gibi adlar ile de anılmaktadır. Bu teorinin gelişiminde önemli rol oynayan ve bu alandaki çalışmalarından dolayı 1986 Nobel İktisat Ödülü'nü alan James M. Buchanan sözkonusu teoriyi şöyle tanımlamaktadır:

«Kamu Tercih Teorisi, esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metodları almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Kamu tercihi, siyasal karar alma sürecinde rol alan kişilerin, örneğin seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz veya gözlemleyeceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır.» (Aktan, 1990: 38)

Teorik temelleri 18. yüzyılın başlarına kadar uzanmakla birlikte Kamu Tercih Teorisi aslında gelişimi itibariyle yeni bir disiplindir. 18. ve 19. yüzyıllarda bazı matematikçiler (Condorcet, Borda, Laplace ve Lewis Carroll) siyasetal karar alma sürecinde oylama mekanizmasının matematiksel analizi ile ilgilendiler. Bu matematikçilerin çalışmaları 1950'li yılların başlarında Arrow ve Black'ın iki önemli çalışması ile tekrar gün ışığına çıkarılmış oldu. Kenneth Arrow'un «Sosyal Seçim ve Bireysel Değerler» (Social Choice and Individual Values, 1951) ve Duncan Black'ın «Komiteler ve Seçimler Teorisi» (The Theory of Committees and Elections: 1958) adlı eserleri modern Kamu Tercih Teorisi'nin gelişiminde yeni ufuklar açabilecek çalışmaların esaslarını teşkil etti. Daha sonra, Anthony Downs 1957'de «Demokrasinin Ekonomi Teorisi» (An Economic Theory of Democracy), William Riker, Mancur Olson 1965'de «Kolektif Faaliyetin Mantığı»

(The Logic of Collective Action) adlı önemli eserlerini yayınladılar. Bunların dışında kamu tercihi alanında en önemli eser 1962 yılında James M. Buchanan ve Gordon Tullock tarafından yazılan ve «Oybirliğin Hesabı» (The Calculus of Consent) başlığını taşıyan eserdir. Fakat diğer bilim adamlarından farklı olarak James M. Buchanan ve Gordon Tullock meslek yaşamları boyunca sürekli olarak Kamu Tercih Teorisi üzerinde çalıştılar. Özellikle Buchanan bu alanda liderlik görevini üstlenmiş oldu.

Amerikalı iktisatçı J.M. Buchanan ilk olarak 1957 yılı başlarında G. Warren Nutter ile birlikte Virginia Üniversitesi'nde, Thomas Jefferson Politik İktisat Araştırma Merkezi'ni (Thomas Jefferson Center for Studies in Political Economy) oluşturdu. Bu merkez, Kamu Tercih Teorisi'nin temellerinin oluşmasında ve yeşermesinde önemli rol oynadı. Daha sonra, Buchanan, Gordon Tullock ve Charles Goetz ile birlikte 1963 yılında Virginia Politeknik Enstitüsü ve Devlet Üniversitesi'ne bağlı bir birim olarak «Kamu Tercih Araştırma Merkezi» (Center for Study of Public Choice)'ni kurdu. Buchanan ve diğer kamu tercihi iktisatçıları (Gordon Tullock, Geoffrey Brennan, Robert D. Tollison ve diğerleri) uzun yıllar Virginia Eyaleti'nin Blacksburg kasabesindeki bu araştırma merkezinde çalışmalarını sürdürdüler. 1982 yılında ise Merkez çalışanları ile birlikte yine Virginia Eyaleti'ndeki bir başka üniversiteye (George Mason Üniversitesi) taşındı. «Virginia Politik İktisat Okulu» olarak anılan bu Merkez günümüzde dünyadaki en önemli ekonomi araştırma merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Her yıl dünyanın çeşitli ülkelerinden bilim adamları, araştırmacılar ve lisans üstü eğitim yapan öğrenciler merkezi ziyaret etmektedir (Bkz.: Buchanan, 1986; Mueller, 1985; Breit, 1985).

Virginia Politik İktisat Okulu akademik düzeyde çalışmalarını önce 1966 yılında editörlüğünü Gordon Tullock'un yaptığı

«Piyasa – Dışı Karar Alma Üzerine Çalışmalar» (Papers in Non Market Decision Making) başlığını taşıyan dergi kanalıyla sürdürdü. Daha sonra dergi 1968 yılında isim değiştirdi ve «Kamu Tercihi» (Public Choice) adı ile yayınlanmaya devam etti. Günümüzde Kamu Tercihi anavatanı Amerika'nın sınırlarını aşmış, Asya ve Avrupa'da saygın bir iktisadi düşünce olarak varlığını sürdürmektedir.

B. Temel İlkeleri

Kamu Tercihi Teorisi, kamu ekonomisinde karar alma mekanizmasının analizini yaparken başlıca şu ilke ve/veya varsayımlardan yola çıkmaktadır:

1 — Metodolojik Bireysellik (Methodological Individualism): Toplumda bütün ekonomik ve sosyal kararlar birey tercihlerine göre belirlenir. Kamu kurumları, kamu teşebbüsleri, kısaca devleti oluşturan organların kararları temelde birey tercihlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kamu Tercihi Teorisi, politikanın ekonomik analizini yaparken, bu ilkedan hareketle kamu ekonomisinde alınan kararların özel ekonomide olduğu gibi tamamen birey tercihlerine dayalı olarak gerçekleştiğini varsayar. J.M. Buchanan bu varsayımı şu şekilde açıklamaktadır:

«Kamu Tercihi Teorisi, ekonomi teorisi gibi metodolojik olarak bireyseldir. Temel birimler; partiler, devletler veya uluslar gibi organik birimler değil, seçimde bulunan, çeşitli eylem ve davranış motiflerine sahip olan kişilerdir. Bu açıklama çerçevesinde, kamu tercihi esasen 'Politikanın Bir Bireysel Teorisi' adını almaktadır.» (Aktan, 1990; 39)

2 — Rasyonallite ve «Maximand» İlkesi: Kamu Tercihi Teorisi'ne göre bireyler, rasyonel ve tutarlı tercihlere sahiptirler. Birey, kamu ekonomisinde karar alma

sürecinde, özel ekonomideki (piyasa ekonomisindeki) davranış motivasyonunun bir benzerini rasyonel seçimler yaparak gösterir. Bireyler rasyonel olmaları sonucu faydalarını maksimize edecek tercihlerde bulunurlar. Kısaca özel ekonomide olduğu gibi kamu ekonomisinde de «Homo Economicus» yani «özel çıkar maksimizasyonu» ilkesi geçerlidir. Bu açıdan, kamu tercihi, kamu ekonomisinde temel amacın «kamu çıkarı» veya «toplumsal çıkarı» maksimize etmek olduğu düşüncesini reddeder.

Özel ekonomide tüketici «fayda maksimizasyonu» üretici de «kâr maksimizasyonu» peşinde koşar. Kamu ekonomisinde karar alma sürecinde seçmenler kendilerine en fazla ekonomik hizmeti sunacak olan siyasal parti için oylamada bulunurlarken, siyasal partiler de kendilerine en çok oyu kazandıracak ve böylece yeniden seçilmeyi garanti edecek ekonomik programı sunmaya özen gösterirler. Yani, politik karar alma sürecinde, seçmenler kamusal mallardan sağlanacak «fayda»yı, politikacılar da «politik kârları»nı maksimum düzeye çıkarmaya gayret ederler. Politik sahnede rol alan «bürokratlar» ise «bütçe maksimizasyonu»nu sağlayarak, bürünün hacmini genişletmek ve bu suretle maaş ve diğer yan gelirlerini, prestijlerini ve siyasal iktidara bilgi sunmadaki teknelci konumlarını sürdürmeye çalışırlar. Baskı ve çıkar grupları da karar almada lobicilik yaparak kararların kendi lehlerine olacak şekilde çıkması için çaba gösterirler. Bir diğer deyişle, baskı grupları, siyasal iktidarı ve bürokrasiyi çeşitli yollardan etkileyerek çıkar sağlamaya, ya da kamu tercihi literatüründe yer alan şekliyle «rant kollama» (rent seeking)'ya çaba gösterirler.

Kısacası, özel tercihlere olduğu gibi, toplumsal tercihlere de «özel çıkar» aksiyomu geçerlidir. Kamu tercihi literatüründe bu «homo economicus» motifleriyle siyasal karar alma sürecinde rol alan aktörle-

rin «çıkartlarını» maksimize etmeye çalışmaları; yani

- seçmenlerin «fayda maksimizasyonu»,
- siyasal partilerin «oy maksimizasyonu»,
- bürokrasinin «bütçe maksimizasyonu»,
- baskı ve çıkar gruplarının «rant maksimizasyonu»

peşinde koşmaları; «Maximand» ilkesi olarak adlandırılmaktadır.

3 — Politik Mübadele (Catalaxy) İlkesi:

Kamu Tercihî Teorisi'nde, siyasal karar alma mekanizmasının esasen politik süreçte rol alan kimseler arasındaki bir «politik mübadele» olduğu görüşü hâkimdir. Piyasa ekonomisinde karar alma sürecinde alıcılar ve satıcılar arasındaki «piyasa mübadelesine» benzer bir şekilde kamu ekonomisinde toplumsal istek oluşumunda bir «politik mübadele» sözkonusudur. J.M. Buchanan politikanın da esasen bir mübadele olduğu görüşünü şu şekilde açıklamaktadır:

«Gerek piyasalarda ve gerekse politikada bireylerin ekonomik çıkarlarını pozitif değerdeki «malların» seçimi oluşturur. Fakat, piyasalar esasen «mübadele» kurumlarıdır; bireyler, piyasaya bir mal diğer bir mal ile mübadele etmek amacıyla girerler.»

«Politika da, bireyler arasındaki karmaşık bir mübadele yapısıdır ve bu yapı içerisinde bireyler piyasa mübadelesi içerisinde etkin bir şekilde sağlayamadıkları bazı özel amaçlarını kolektif olarak sağlamaya çalışırlar. Bireysel çıkarın mevcut olmaması halinde, başkaca bir çıkar da sözkonusu değildir. Piyasada bireyler, elmalarla portakalları mübadele ederler; politikada ise bireyler tüm kolektif ihtiyaçlarını tatmine yarayacak mal ve hizmetler –mahalli yangın koruma hizmetinden yargı hizmetine kadar– ile bunların maliyetlerine yapacakları katkı payları arasında

bir mübadelede bulunurlar.» (Buchanan, 1987; 307-308)

Profesör Buchanan'ın «bireysel çıkarın mevcut olmaması halinde başkaca bir çıkar da sözkonusu değildir» düşüncesi, politik mübadelelerin «homo economicus» varsayımı ile birlikte işlediği varsayımını vurgulamaktadır. Kamu tercihi literatüründe politikanın da bir «mübadele» olduğu görüşü «Catalaxy» (!) olarak adlandırılmaktadır.

C. İnceleme Alanları: Pozitif ve Normatif Kamu Tercihî Teorileri

Kamu tercihi, literatürde Pozitif Kamu Tercihî ve Normatif Kamu Tercihî olarak ikili bir sınıflama dahilinde incelenmektedir. (Bkz.: Tablo 1).

Pozitif Kamu Tercihî Teorisi, gerçek yaşamdaki politik kurumların yapısını ve politik karar almada rol alan kimselerin (seçmen, politikacı, bürokrat ve özel çıkar grupları) davranış motivasyonlarının ekonomik analizini yapmaktadır. Bu çerçevede oylama kuralları ve mekanizması (basit çoğunluk, oy birliği, nokta oylaması, logrolling vb.), bürokrasinin yapısı ve işleyişi, çıkar grupları vb. konular Pozitif Kamu Tercihî Teorisi'nin kapsamı dahilindedir.

Normatif Kamu Tercihî Teorisi ise, Pozitif Kamu Tercihî Teorisi'ne temel teşkil edecek «olması gereken» hususları incelemektedir. Örneğin, Normatif Kamu Tercihî Teorisi, gerçek yaşamda uygulanan farklı olarak toplum tercihlerini en iyi yansıtabilecek oylama kurallarını araştırır.

Kamu Tercihî Teorisi'nin iktisat bilimi-ne en önemli katkılarından birisi «Piyasa

(!) Eski Yunanca kökenli bu kelime özünde mübadele, ticaret, sözleşmeyi ifade etmektedir. Bkz.: Buchanan (1986), 20.

Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi» (The Theory of Market Failure)'ne karşılık olmak üzere bir «Kamu Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi» (The Theory of Government Failure) geliştirmiş olmasıdır. İktisat bilimine önemli bir katkı olarak kabul edilen bu konuyu ayrı bir başlık altında özetlemek yararlı olacaktır.

D. Kamu Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi ve Kamu Tercih

Bilindiği üzere Teorik Refah İktisadi ya da Neoklasik İktisat, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda piyasa ekonomisinin milli ekonomi içerisinde başarısız, yetersiz olduğunu ve dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale etmesi görüşünü savunmuştur. Klasik iktisadi düşünceye önemli bir katkı olarak kabul edilen «Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi», devletin ekonomik rasyonelini başlıca şu faktörlere dayalı olarak açıklamıştır (Aktan, 1987):

- Tam rekabet modelinin gerçekleştirilememesi,
- Kamusal mallar,
- Dışsal ekonomiler,
- İçsel ekonomiler (Ölçek ekonomileri).

Kamu tercihi iktisatçıları ise 1960'lı yılların başlarından itibaren kamu ekonomisinin de piyasa ekonomisi gibi kendi başına optimumu sağlamaktan uzak olduğunu açıklamışlar ve Piyasa Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi'ne karşılık olmak üzere bir Kamu Ekonomisinin Başarısızlığı Teorisi geliştirmişlerdir. Bu iktisatçılara göre başlıca şu faktörler dolayısıyla kamu ekonomisi başarısızlığa uğramaktadır:

- Rasyonel seçmenlerin bilgisizliği,
- Rasyonel seçmenlerin ilgisizliği,
- Baskı ve çıkar gruplarının «rant kollama» faaliyetleri,
- Logrolling (Oy ticareti),
- Politik miyopluk,

- Oybirliği ilkesinin gerçekleştirilememesi,
- Kamusal mal ve hizmetlerin bir bütün halinde arz edilmesi: «Full-line supply»,
- Orta seçmen teorisi.

Şimdi bu konuları kısaca açıklamaya çalışalım.

1 — Rasyonel Seçmenlerin Bilgisizliği (Rational Voter Ignorance): Seçmenler, kamusal mal ve hizmetlerde tercihte bulunurlarken bilgisizdirler. Bu bilgisizlik, toplumdaki bireylerin eğitim ve kültür düzeylerinin heterojen özellikte olmasından kaynaklanır. Ayrıca, kitle iletişim araçlarının bireylere yeterince ulaştırılmaması da bu bilgisizliğin artmasına neden olur. Öte yandan, propaganda, politik reklamlar, radyo ve televizyonun devlet tekelinde olduğu ülkelerde, Radyo ve Televizyon Kurumu'nun siyasal iktidarın baskı ve müdahalesi altında bulunması gibi faktörler, seçmenlerin gerçek ve doğru enformasyona ulaşmasına engel olur.

2 — Rasyonel Seçmenlerin İlgisizliği (Rational Voter Irrelavance): Piyasa ekonomisinde birey, satın almak istediği mal ve hizmetler için derinlemesine araştırma yapmak ihtiyacını hisseder. Oysa, kamu ekonomisinde bireylerin kamusal mal ve hizmetlere olan tercihleri (talepleri) ile kamusal mal ve hizmetlerin arzı arasında yakın bir ilişki mevcut olmadığından, bireyler tercihlerini oylama mekanizması aracılığıyla açıklarlarken ihmalci ve ilgisiz davranırlar. Kamu tercihi literatüründe bu duruma «Bedavacı» (Free Rider) sorunu adı verilmektedir. Yani, seçmen, oylamada bulunsa da bulunmasa da kendisine kamusal mal ve hizmet arz edileceğinin farkındadır. Yine, seçmen çoğunlukla, kendi tercihinin kamusal mal ve hizmetlerin arzının belirlenmesinde pek önemi olmayacağı düşüncesindedir. Öte yandan, rasyonel olduğunu varsaydığımız seçmen, kendisine kamusal mal ve hizmetler arz edecek olan siyasal partiler konusun-

da bilgi toplamaya ve bunları ayrıntılı olarak analiz etmeye de maliyetinin yüksek olması dolayısıyla yanaşmayacaktır. Bir diğer deyişle, «bilgi toplama maliyetinin» yüksek olması seçmeni gelişigüzel oylamada bulunmaya sevkedecektir. Kısaca, bedavacı motivasyonu ile hareket ederek oylama konusunda ihmalci ve ilgisiz davranan seçmen, kamu ekonomisinde optimum karar alınmasına engel olur.

3 — Rant Kollama: Yasama ve yürütme organının faaliyetleri -ve hatta yargı organının faaliyetleri - baskı ve çıkar grup-

ları tarafından optimumdan uzaklaştırılabilir. Baskı ve çıkar grupları, iktidar partisi ve bürokrasi ile lobi yaparak bunları kendi çıkarları doğrultusunda etkileyecek rant kollamaya çalışırlar. Bu, sonuçta seçmen tercihlerini yansıtmayan bir durum ortaya çıkarmaktadır.

4 — Logrolling: Kısaca «oy ticareti» olarak tanımlanan logrolling mekanizması, seçim sonrası, seçmen tercihlerinin optimumdan uzaklaşmasına neden olur. Logrolling ile siyasal partiler arasında topluma arz edilecek mal ve hizmetler listesi

TABLO 1
Pozitif ve Normatif Kamu Tercih Teorilerinin İnceleme Alanları

üzerinde bir tür alışveriş yapılır. Seçimden sonra bir milletvekilinin kendi partisinden ayrılarak diğer bir partiye geçmesi olayı da logrolling mekanizması içerisinde değerlendirilebilir. Kamu tercihi literatüründe bu özel durum «oy satın alımı» (vote buying) olarak adlandırılır.

Logrolling mekanizması ile siyasal karar alma sürecinde milletvekilleri oylarını maksimize etmek için kendi seçim bölgelerine daha fazla hizmet götürmeye çabalarlar. Siyasal iktidarın oylarının belirli bir coğrafi alanda yoğunluk kazanması bütçe kaynaklarının o alanlara kaydırılması sonucunu doğurur. «Hizmet kayırmacılığı» (pork barreling) adı verilen bu politik yozlaşma, kamu ekonomisinde optimum karar alınmasına engel teşkil etmektedir.

5 — **Politik Miyopluk:** Kamu tercihi iktisatçılarına göre, politikacıların amacı, oylarını maksimize edecek, bir diğer deyişle, seçilebilmeyi garanti edecek politi-

kaların yürürlüğe konulmasıdır. Bu açıdan bakıldığında, politikacıların, uzun dönemde ekonomiye yararlı olabilecek politikaların yürürlüğe konulması yerine, kısa dönemde sonuç alınabilecek politikaları yürürlüğe koymayı tercih etmeleri, rasyonel görünmektedir. Kamu tercihi literatüründe bu duruma «politik miyopluk» (political myopia) veya «miyopluk etkisi» (shortsightedness effect) adı verilmektedir.

Kamu harcamalarının vergi dışı gelir kaynakları ile finanse edilmesi, miyopluk etkisine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Artan kamusal harcamaların vergi gelirleri ile değil, «vergi-dışı gelirler» (emisyon ve borçlanma) ile finanse edilmesi, kısa dönemde üretim ve istihdam üzerinde olumlu etki gösterirken, uzun dönemde ekonomik sorunların (enflasyon, vergi yükünün artması ve bunun üretkenlikte üzerindeki olumsuz sonuçları vb.) ortaya çıkmasına neden olur.

6 — **Oybirliği İlkesinin Gerçekleştirilmemesi:** Oybirliği ilkesi, siyasal karar alma sürecinde pareto-optimal bir sonuca ulaşmak için gerekli olmaktadır. Oysa gerçek yaşamda oybirliği ilkesinin gerçekleştirilmesi oldukça güç ve hatta imkânsızdır. Çağdaş demokrasilerde, basit çoğunluk ilkesi ile alınan kararlar, çoğunluğun azınlığı sömürmesine yol açmaktadır. Basit çoğunluk ile alınan kararlarda «Arrow Paradoksu»nun ortaya çıkması da oyçokluğu ilkesinin optimumdan uzak olduğunu göstermektedir. Özetle, oylama mekanizmasında oybirliği ilkesinin gerçekleştirilememesi, politik sürecin diğer bir başarısızlığını yansıtmaktadır.

7 — **Kamusal Mal ve Hizmetlerin «Bohça» (Bundle) Şeklinde Sunulması:** Kamu ekonomisinin başarısızlığa uğramasına neden olan bir diğer faktör de kamusal mal ve hizmetlerin bir bütün halinde «full-line» olarak arz edilmesidir. Bu haliyle kamusal mal ve hizmetler gerçek toplum tercihlerini yansıtmaz.

ES Yayınları Sunar:

Prof. Dr. Ünal TEKİNALP

SERMAYE PİYASASI HUKUKUNUN ESASLARI

xxviii + 185 sayfa (büyük boy)
20.000.- TL (KDV dahil)

İsteme Adresi:

Ekonomik ve Sosyal Yayınlar A.Ş.
Blnbirdrek Mah., Sulerazlı Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 518 17 32

8 — Ortanca Seçmen Teorisi: Devletin başarısızlığa uğramasında etkili olan bir diğer faktör de ortanca seçmen teorisi (median voter theory)'dir. Siyasal iktidar, daima oylarını maksimize etmek için ortanca seçmenleri memnun edecek politikaları uygulamak zorundadır. Ortanca seçmen grubu, politikacıların önemli bir oy potansiyelini teşkil etmektedir.

E. Kamu Tercihî Öğretisinde «Leviathan» Devlet ve Sosyal Maliyeti

Kamu tercihi alanındaki teorik ve amprik çalışmaların sonucu milli ekonomi içerisinde kamu ekonomisinin nispi payının giderek arttığı ve bu çerçevede kamu ekonomisinin rolü ve fonksiyonlarının genişlediğini ortaya koymaktadır. «Devlet niçin büyüyor?» ya da «Kamu sektörünün büyümesinin nedenleri nelerdir?» soruları ötedenberi iktisatçıların ilgisini çekmiştir. Adolph Wagner'in 1893 yılında yayınladığı makalesinde devletin büyümesi konusundaki görüşlerini açıklamasından günümüze, bu alanda pek çok teorik ve amprik çalışma yapılmıştır. Wagner'in görüşleri literatürde «Kamu Harcamaları Artışı Kanunu» olarak bilinmektedir. Fakat altını çizerek belirtmek gerekir ki, Wagner ve onu takiben konu ile ilgilenen iktisatçılar, devletin zaman içerisinde giderek büyüdüğüne işaret etmek ve görüşlerini amprik çalışmalarıyla doğrulamakla birlikte, bunların çok az bir kısmı «Devletin büyümesinin sonuçları nelerdir?», «Kamu ekonomisinin rolü ve fonksiyonlarının genişlemesinin etkileri nelerdir?» sorularıyla ilgilenmişlerdir. Vurgulayarak belirtelim ki; kamu tercihinin iktisat bilimine önemli katkılarının birisi, kamu sektörünün büyümesinin nedenlerini ve sonuçlarını çok iyi bir şekilde ortaya koymuş olmasıdır.

Kamu tercihi iktisatçılarına göre, ka-

mu sektörünün büyümesinin başlıca nedenleri, klasik görüş ve hipotezler (örneğin, savaşlar, nüfus artışları, enflasyon, vb.) dışında iki ana yaklaşım ile özetlenebilir:

1 — Homo Economicus ve Maximized Yaklaşımı: Devletin rolü ve fonksiyonlarının genişlemesi ile birlikte siyasal karar alma sürecinde rol alan kimselerin «çıkartıları»nın artması sözkonusudur. Seçmenler daha önce de belirttiğimiz gibi, politik bilgisizlik ve ilgisizlik etkilerinin bir sonucu olarak, kendilerine daha fazla kamusal mal ve hizmet sunulmasını isterler. Dolayısıyla, kamusal hizmetlerin talebinin genişlemesi kamu sektörünün büyümesinin ilk nedeni olarak kabul edilebilir. Kamusal malların arzını düzenleyen siyasal iktidar oylarını maksimize etmek ve bu suretle yeniden seçilebilmek için bürokrasiye bütçenin hacmini genişletmeleri emrini verir. Bürokrasi, «bütçe maksimizasyonu» yoluyla kendilerine tanınmış olan yüksek maaş, yüksek maaş, yurt dışı seyahatleri vb. imkânları muhafaza etmiş olur. Siyasal süreçteki politikacı-bürokrat-seçmen arasındaki ilişkiler çerçevesinde belirtilmesi gereken bir diğer husus da, kamusal malların arzı genişlerken, bu arzın finansmanının vergi gelirleri ile değil «vergi-dışı» gelirler ile sağlanmasıdır. Gerçekten de seçmenler, kamu harcamalarının artması sonucunda memnun olurlarken, bunların karşılığında bir bedel (vergi) ödemeyi pek iyi karşılamazlar. Kısaca, seçmen için kamu harcamaları bir «nimet», vergiler ise bir «külfet» özelliğine sahiptir. Bu nedenle, siyasal iktidar oyu kaybına uğramamak ve yeniden seçilebilmek için kamu harcamalarının finansmanını vergi dışı kaynaklara (başlıca emisyon ve borçlanma) başvurmak suretiyle karşılamaya çalışır. Bu kaynaklar ise uzun dönemde ekonomide çeşitli sorunların ortaya çıkmasında önemli rol oynarlar.

Öte yandan, devletin büyümesi ile

toplumda belirli bazı kesimlerin bundan çıkar sağlamaları sözkonusudur. Baskı ve çıkar grupları olarak adlandırılan bazı kesimler (şirket ve holdingler, işçi ve işveren sendikaları, ticaret ve sanayi odaları, diğer mesleki birlikler vb.) devletten karşılıksız bir «transfer» elde etmek için âdeta yarışırlar. Kamu tercihi literatüründe «Transfer Kollama» (Transfer Seeking) veya «Rant Kollama» (Rant Seeking) olarak adlandırılan bu çabalar sonucunda da devletin faaliyetleri genişlemiş olur. Baskı ve çıkar gruplarının devletten teşvik ve sübvansiyon elde etmek için sarfettikleri gayret ve harcamalar, esasen milli gelire hiçbir katkıda bulunmaz. Aksine, milli gelir bu harcamaların fırsat maliyeti kadar azalmış olur.

2 — Keynezyen, İktisat ve Demokrasi: Kamu tercihi iktisatçılarına göre devletin faaliyetlerinin genişlemesinde Keynezyen iktisadın da çok önemli etkileri olmuştur. Bilindiği üzere 1929 Büyük Depresyonu'ndan sonra ünlü İngiliz İktisatçı J. M. Keynes tarafından devletin ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi görüşü savunulmuş ve bu görüş II. Dünya Savaşı sonrasında pek çok ülkede uygulama alanı bulmuştur. Keynezyenler, klasik iktisatçıların «tarafsız devlet», ya da «koruyucu devlet» anlayışını şiddetle eleştirerek, devletin milli ekonomi içerisinde rolü ve fonksiyonlarının artırılması düşüncesini savunmuşlardır. Keynezyenlere göre, devlet başlıca şu amaç ve fonksiyonları sağlamak üzere ekonomiye aktif olarak müdahale etmelidir:

- Kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması,
- Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması,
- Fiyat istikrarı ve tam istihdamın sağlanması,
- Adil bir gelir ve servet dağılımının gerçekleştirilmesi,
- Ödemeler bilançosunda denklik sağlanması.

Keynezyen iktisat politikasında, devletin başlıca para ve kredi, maliye, dış ticaret, dolaysız kontroller ve kamu girişimciliği politikalarından yararlanarak ekonomiye aktif olarak müdahale etmesi ve yukarıdaki fonksiyonları gerçekleştirmesi görüşü savunulmuştur.

Kamu tercihi iktisatçılarına göre, Keynezyenlerin «müdahaleci devlet» anlayışları kamu sektörünün zaman içerisinde büyümesinde önemli rol oynamıştır.

Yine kamu tercihi iktisatçılarına göre Keynezyenlerin klasik iktisatçılardan farklı olarak «denk bütçe» ilkesi yerine «telafi edici bütçe» görüşünü savunmaları, devletin büyümesi ve böylece demokratik yapının yozlaşmasının temel nedenidir. Telafi Edici Bütçe Teorisi, Lord Keynes'in fikirleri ışığında geliştirilmiş bir teoridir. Bu teoriye göre, devletin konjonktürün depresyon dönemlerinde «açık bütçe politikası» takip etmesi, depresyondan canlanmaya geçiş ile birlikte tekrar «denk bütçe»ye dönüş yapması gereklidir. Bu konu ile ilgili olarak bir Keynezyen iktisatçısının 1954 yılında yayınlamış olduğu kitabında savunduğu görüşler gerçekten ilginçtir:

«Bütçe politikasındaki bu yeni yaklaşımı (telafi edici bütçe yaklaşımı) herkesden çok Keynes'e borçluyuz. Bu nedenle biz bu anlayışı 'Keynezyen Devrim' olarak ifade etmeliyiz. Şimdi o eski ve dar 'denk bütçe' anlayışından kurtulmuş, yeni ve daha geniş bir anlayışı temsil eden 'tüm ekonominin dengelenmesi' anlayışına geçmiş bulunuyoruz.» (Dalton, 1954; 221)

Kamu tercihi teorisyenlerine göre; Keynezyen iktisadın önemli yanlışlıklarından birisi, politikacılara «vergilemeden harcamak» imkânı sağlamış olmasıdır. Kamu harcamalarının vergilerle değil, emisyon ve borçlanma ile karşılanması Keynezyen iktisadın politik yaşama bıraktığı bir mirastır. Buchanan, vergilemeden harcamak im-

kânı tanıyan bu «açık finansman» (deficit financing) politikasını şiddetle eleştirmektedir.

«Açık finansman eğilimi, Post-Keynezyen dönemde önem kazanmıştır. Bu dönemde Keynezyen iktisat, politikacılarla, kendi özel çıkarlarının peşinde koşmaları için akademik-entellektüel temele dayalı bir imkân sağlamıştır. Keynezyen iktisadın okullarda öğretilmesi, bütçe açığı yaratılmasına âdeta bir destek oluşturmuştur. Bu politika, kamu borçlarının ve bununla birlikte para basımına dayalı olarak enflasyonun artması sonucunu doğurmuştur. Keynezyen iktisat, politikacılara vergilemeden harcamada bulunacakları ideal bir ortamda oyunlarını sürdürebilmeleri için imkân sağlamış oldu.» (Buchanan, 1987; 396)

Profesör Buchanan'a göre Keynes'in önemli bir yanlısının da eserine «Genel Teori» adını koyması ve bu şekilde görüşlerinin her zaman uygulanabilecek bir politika niteliğinde olduğu izlenimini vermesiydi. Buchanan şöyle yazıyor:

«Lord Keynes, görüşlerinin 'Genel Teori' olduğunu bu isimle yazmış olduğu kitabında savundu ve bu 'Genel Teori' iddiası Keynezyen devrimin ortaya çıkmasında önemli rol oynadı. II. Dünya Savaşı sonrasında Keynezyen makro iktisat ders kitaplarında, ekonominin idaresi için Keynezyen mesaj üzerinde duruldu. Keynezyen iktisadın hem deprasyonu ve hem de enflasyonu önleyici ve sınırlayacağı iddia edildi.» (Buchanan, 1987; 391)

Son olarak Buchanan'ın R. Wagner ile birlikte yazmış olduğu «Bay Keynes'in Sonuçları» adlı monograftaki şu sözlerini de aktaralım:

«Entellektüel hata bütünüyle politikacılar tarafından yapılmış değildir. Hata-dan aynı zamanda iktisatçılar da sorumludur. Önemli sorumluluk taşıyan 'akademik karalama'yı yapan ve düşünceleri

Amerika ve İngiltere'de uygulanan Lord Keynes'tir. Ciddi bir değerlendirme, Keynezyenizm'in politik olarak önemli bir hastalık olduğunu göstermekte ve bunun uzun dönemde demokrasinin devamı için bir tehlike olduğunu ortaya koymaktadır. (Buchanan ve Wagner, 1978)

Özetle, kamu tercihi iktisatçılarına göre kamu sektörünün büyümesinden sadece yukarıda ifade edildiği gibi politikacılar değil, bundan aynı zamanda, Keynezyen iktisatçılar da sorumludur.

J.M. Buchanan, aşırı büyümüş devleti, 1975 yılında yazdığı ünlü «Özgürlüğün Sınırları» (Limits of Liberty) adlı eserinde «Leviathan» (2) olarak tanımlamış ve ekonomik ve politik özgürlüğün gerçekleştirilmesi için devletin yetkilerinin ve gücünün sınırlanması gerektiğini savunmuştur.

Bu açıklamalardan sonra şimdi, kamu sektörünün büyümesinin sonuçlarını, bir diğer deyişle Leviathan'ın sosyal maliyetini ortaya koymaya çalışalım. Kamu tercihi literatüründeki çalışmalar ışığında devletin büyümesinin yarattığı olumsuz sonuçları ikiye ayırarak incelemek mümkün-dür:

1 — Ekonomik Yozlaşma: Kamu tercihi iktisatçılarına göre politikacıların yeniden seçilebilmeyi garantilemek ve oylarını maksimize etmek için kamu harcamalarını arttırmak ve vergi oranlarını indirmek (veya vergi oranlarını kamu harcamalarındaki artıştan daha az bir oranda arttırmak) genel eğilimleri iktisadi sorunların ve ekonomik yapıdaki yozlaşmaların temelini

(2) Leviathan, Tevrat ve İncil'de kötülüğü temsil eden bir su canavarının adı olarak geçmektedir. Bu kavram 1851 yılında Thomas Hobbes'un ünlü «Leviathan» adını aşırı eserini ile egemen bir devleti ifade etmek üzere kullanıldı. Buchanan ise bu kavramı aşırı bir ölçüde genişlemiş kamu sektörü faaliyetleri ve bunun tehlikelerine işaret etmek üzere kullanmıştır. Bkz.: Buchanan (1975), 147.

teşkil eder. Artan kamu harcamalarının, emisyon ve borçlanma ile karşılanması kronik bütçe açıkları ve kronik enflasyonun bizatihi kaynağını teşkil eder. Ekonomik sorunlar şüphesiz bütçe açıkları ve enflasyonla sınırlı değildir. Seçimi kazanan partiler bu kez suni olarak yarattıkları bu sorunlarla mücadele etmek durumunda kalırlar. Örneğin, enflasyonla mücadele ve bütçe açıklarının kapatılması için seçimin kazanılmasının hemen ardından vergi oranlarını artırmak, devlet tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarına zam yapmak vb. şekillerde ekonomiye müdahalede bulunurlar. Kamu tercihli literatüründe «Politik Konjonktür Hareketleri» (Political Business Cycles) olarak adlandırılan bu seçim ekonomisi stratejisi, uzun vadede toplam tasarruflar ve toplam yatırımlar üzerinde ve sonuçta milli ekonomi üzerinde olumsuz sonuçlar doğurur.

Özet olarak, Leviathan devletin ortaya çıkardığı ekonomik sorunları ya da ekonomik yozlaşmaları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Kamu harcamalarının mevcut ve/veya potansiyel kamu gelirlerinden fazla olması ve bu suretle ortaya çıkan bütçe açıkları,

- Kamu harcamalarının vergi-dışı (non-tax) kaynaklardan sağlanması zorunluluğu ve bu suretle borç yükünün giderek artması,

- Kamu harcamalarının, vergiler ve borçlanma dışında kısmen emisyon ile karşılanması ve bunun sonucunda ortaya çıkan enflasyon,

- Vergi yükünün de zaman içerisinde giderek artması ve bunun ekonomide büyüme ve produktivite üzerinde olumsuz sonuçlar doğurması,

- Vergi yükünün artması ile birlikte vatandaşların âdeta bir «Vergi Sömürüsü» (Taxplotation) altında ezilmele-

ri ve ister istemez toplumda vergi kaçakçılığının artması ve vergi ahlâkının bozulması,

- Enflasyonist süreç içerisinde artan vergi yükünün toplam yatırımlar üzerinde olumsuz sonuçlar doğurması ve bu suretle ekonomide durgunluk ve işsizliğin baş göstermesi. Böylece enflasyon ve stag-nasyon simultane yapısının «stagflation» adı verilen yeni bir ekonomik sorunu gündeme getirmesi,

- Yüksek enflasyon (Hyperinflation) ve yüksek vergi yükü (high tax burden) simultane yapısının bu iki kelimeden türetilmiş olan ve «taxflation» olarak adlandırılan başka bir ekonomik sorunu ortaya çıkarması, Türkçe'ye «taksflasyon» olarak uyarladığımız bu fenomenin en önemli sonucu, artan oranlı gelir vergisi tarifesinin şeklini değiştirerek gelir dilimlerinin daha yüksek oranda vergiye tabi tutulmasına neden olmasıdır. Bir başka deyişle, enflasyon dolayısıyla, kişilerin elde ettiği kazanç ve iratların parasal olarak değerleri yükseldiği için bu kazanç ve iratlar daha üst gelir dilimlerine doğru sürüklenmektedir. Enflasyonun artan oranlı gelir vergisi üzerindeki bu etkisine literatürde «gelir dilimi kayması» (bracket creep) adı verilmektedir.

2 — Politik Yozlaşma: Devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarının giderek artmasının diğer bir sonucu politik yozlaşmadır. Devletin büyümesi, politikacı ve bürokratların güç ve yetkilerini artırır. Ayrıca, baskı ve çıkar grupları da büyüyen devletten bir hisse kapmak amacıyla «lobicilik» ve «rant kollama» faaliyetlerini artırırlar. Devletin büyümesi ile birlikte başlıca şu tür politik yozlaşmalar yaygınlaşır:

- **Rüşvet:** Kamu görevlilerinin kamusal mal ve hizmetlerin elde edilmesinde görevlerini kötüye kullanarak özel kişi ve kurumlardan para ve/veya diğer aynı

menfaatler sağlamaları sözkonusu olabilir. Devletin büyümesi ile birlikte rüşvetin boyutlarında artış olur.

● **Nepotizm ve Kronizm (Adam Kayırmacılık):** Devletin büyümesi ile birlikte halk dilinde «İltimas», «torpil» olarak adlandırılan politik yozlaşma türü yaygınlaşır. Kamu görevlilerinin işe alınmasında onların başarı, beceri, eğitim düzeyi, vb. faktörler dışında politikacı ve bürokratlara olan akrabalık ve/veya arkadaşlık dostluk ilişkileri önem kazanır.

● **Hizmet Kayırmacılığı:** Politik yozlaşmanın bir diğer türü de hizmet kayırmacılığı (pork-barreling) olarak bilinmektedir. Siyasal iktidar, gelecek seçimlerde yenden iktidarda kalabilmek amacıyla bütçe tahsisatlarını oylarını maksimize edecek şekilde kendi seçim bölgelerine aktarmaya çalışır.

● **Politik Yandaşlık (Partizanlık) ve Patronaj:** Siyasal partilerin iktidara geldikten sonra kendilerini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak haksız yere menfaat sağlamlarına «politik yandaşlık» adı verilmektedir. Bürokrasinin üst düzeyinde politik yandaşlık «patronaj» (patronage) adını almaktadır. Aşırı politik yandaşlık ya da partizanlık özellikle mahalli kamu hizmetlerini yürüten hizmet birimlerinde yaygın bir durum arz etmektedir.

● **Lobicilik ve Rant Kollama:** Siyasal karar alma sürecinde baskı ve çıkar grupları; iktidar partisi, diğer muhalefet partileri, bürokrasi ve seçmenler üzerinde etkili olarak çıkar kollamaya çalışırlar.

Önemle belirtelim ki, politik yozlaşma yukarıda sayılanlarla sınırlı değildir. Devletin büyümesi, akıl almayacak tarz ve boyutlarda politik yozlaşma türlerinin ortaya çıkmasına ortam hazırlar.

F. Kamu Tercih ve «Anayasal Yeniden Yapılanma» Önerisi

Kamu tercihi iktisatçılarına göre devletin büyümesi ile birlikte ortaya çıkan ekonomik ve politik yozlaşmaların ortadan kaldırılması için, politik karar alma sürecinde bir yeniden yapılanma gereklidir. Bu yeniden yapılanma, politik karar alma sürecinde rol alan aktörlerin daha «iyi»leriyle değiştirilmesi, daha açık bir ifadeyle eğitilmiş, kültürlü, din ve ahlâki inanç sahibi kimselerin iş başına getirilmesi ile değil, anayasal – yasal – kurumsal çerçevenin yeniden düzenlenmesi suretiyle mümkündür. Buchanan'ın bu konudaki düşüncesini aktarmak yararlı olacaktır:

«Anayasal – kurumsal reform içerisinde 'kötü', 'fena' veya 'yeteneksiz' olan politikacıların 'iyi', 'nazik' veya 'yetenekli' olanlarıyla değiştirilmesi gibi bir öneriye yer yoktur. Anayasal reform içerisinde amaç ne yönetimde rol alan kimselerin 'daha iyilerinin' seçilmesi ne de onların bu konuda ikna edilmesidir. Anayasal reformun amacı, politikacıların uyması gereken sınırların veya kuralların oluşturulmasıdır.» (Buchanan, 1984; 442)

Bir başka çalışmasında, J. M. Buchanan anayasal – kurumsal yeniden yapılanmanın önemini şu şekilde belirtmektedir:

«Politik düşüncedeki 19. ve 20. yüzyıl safkasatı, seçim sisteminin gerçekte Leviathan devleti kontrol almak hususunda yeterli olduğu varsayımına – ki bu periyodik ve serbest seçimler konusunda anayasal güvenceler olduğu sürece devlet faaliyetlerinin alanı ve kapsamının kontrol altına alınabileceği varsayımıydı – dayanıyordu. Seçim sistemlerindeki sınırlamaların devleti ifade edilen 'sosyal sözleşme' içerisinde tutmadığını ancak bu yüzyılın başlarında anlamaya başladık. Kamu Tercihi Teorisi'nin bir parçasını

oluşturan Anayasa İktisat Teorisi kısmen 19. ve 20. yüzyıl perspektiflerine karşılık olarak 18. yüzyıl bakış açısına bir dönüştürme temsil etmektedir. Bu teori devletin nasıl sınırlandırılabilirliğini ve nasıl sınırlandırılması gerektiği konusundaki soruları gündeme getirmektedir.»

«Anayasal iktisat ile 'Politikacıların Yetkilerine Gem Vurmak' şeklinde ifade edilen 18. yüzyıl sloganı, politik saygınlığa kumanda etmek için tekrar su yüzüne çıkmış bulunuyor.» (Aktan, 1990; 42-47)

Buraya kadar yapılan açıklamalar ile Kamu Tercih Teorisinin temel esaslarını incelemiş bulunuyoruz. Bundan sonra, anayasal iktisat ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz.

III. ANAYASAL İKTİSAT

Anayasal İktisat Teorisi «devletin gücü ve yetkilerinin nasıl sınırlandırılabilirliğini ve nasıl sınırlandırılması gerektiğini» inceleyen bir disiplindir. J. M. Buchanan, Anayasal İktisatı şu şekilde tanımlamaktadır:

«Anayasal İktisat... ekonomik ve politik birimlerin tercihlerini ve faaliyetlerini sınırlayan alternatif yasal-kurumsal ve anayasal kurallar bütünüdür. İşleyiş özelliklerini açıklamaya çalışır.» (Buchanan, 1989; 57)

Anayasal İktisat Teorisi'ni incelemeye önce, bu çağdaş iktisadi düşüncenin felsefi temellerini ortaya koymakta yarar bulunmaktadır.

A. Anayasal Politik İktisadın Felsefi Temelleri

Anayasal Politik İktisat Teorisi'nin felsefi temellerini «Sosyal Sözleşme Teorisi» (Social Contract Theory) oluşturur. Sos-

yal sözleşme, toplumda birlikte yaşayan bireylerin, temel hak ve özgürlükleri ile toplum içerisinde uyulması gerekli olan kuralları içeren informal kurallar üzerinde görüş birliğine varmalarını ifade eder. İyi bir toplumsal düzenin temelleri, sosyal sözleşme içerisinde oluşturulmuş kural ve kurumlara dayalıdır. Sosyal sözleşme, anayasal demokrasinin normatif ilkelerini içerir. Sosyal sözleşme, anayasalardan başlıca şekil ve amaç yönünden ayrılır:

- Anayasalar, yazılı üst hukuk kurallardır. Buna karşın, sosyal sözleşme ilkelerinin yazılı olması gerekmez.

- Anayasalar iyi bir toplumsal düzenin politik ve ekonomik ilkelerini açıklarlar. Sosyal sözleşme, anayasalar gibi belirli kurumlar oluşturmaz. Kolektif kararların alınacağı çerçeveyi ve prosedürleri normlar olarak saptamaz. Bunun yerine, sosyal sözleşme, temel insani değerleri ortaya koymaya çalışır.

Anayasal politik iktisat, iyi bir toplumsal düzeni oluşturacak politik kuralların ve kurumların Sosyal Sözleşme Teorisi'ne dayalı olarak belirlenmesini savunur. Ancak, anayasal politik iktisat, toplumun hem hukuki ve hem de kurumsal yapısını yönlendirecek anayasaların, vatandaşların bilinçli gayretleriyle ideal şeklini alacağını kabul eder. Bu düşünce literatürde «Sözleşmecî Anayasacılık» (Contractarian Constitutionalism) olarak adlandırılır. Bu yönüyle Sözleşmeli Anayasacılık veya Sözleşmeli Anayasal İktisat aynı zamanda «Yapıcı Rasyonalizm» (Constructive Rationalism) ilkesine dayalıdır. Bu ilkenin karşıtı görüş ise sosyal düzeni belirleyen kural ve kurumların zaman içinde kendiliğinden, yani spontan olarak oluştuğunu iddia eden «Evrimci Rasyonalizm» (Evolutionary Rationalism)'dir. Spontan düzenler tarihi evrim süreci içerisinde kendiliğinden gelişmiş, soyut ve belli amaçlara yönelik olmayan kural ve kurumlardır. Örneğin,

Fizyokratların «Doğal Düzen», Adam Smith'in «Görünmez El»i spontan sosyal düzeni açıklamaktadır.

Günümüzde «Yapıcı Rasyonalizm»in, yani sosyal düzeni oluşturan kural ve kurumların kendiliğinden değil, sözleşmeci bir perspektifle anayasal düzeyde belirlenmesini savunanların başında Buchanan gelmektedir. Buchanan'a göre Yapıcı Rasyonalizm, Sözleşmeci Anayasacılığın temelini teşkil eder.

B. Anayasal Politik İktisadın Teorik Temelleri

Kamu Tercihi Teorisi, esasen Anayasal İktisat Teorisi'nin atyapısını oluşturmaktadır. Kamu Tercihi Teorisinin gelişimi İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden 1940'lı ve 1950'li yıllara rastlarken, anayasal iktisadın bir disiplin olarak doğuşu ve önem kazanması 1970'li yılların sonlarına rastlamaktadır (3).

Anayasal İktisat Teorisi içerisinde devletin meşruiyeti konusu felsefi düzeyde incelenmekte, bu çerçevede devletin bireylerin can ve mal güvenliğinin korunmasına karşılık onun hak ve özgürlüklerine ne tür sınırlamalar getirebileceği konuları irdelenmektedir. Devletin egemenlik hakkının bir sonucu olarak bireyin «politik hak ve özgürlükleri» yanı sıra «ekonomik hak ve özgürlükleri»ne ne tür sınırlamalar geti-

rebileceği ve bunların neler olması gerektiği konusu tartışılmaktadır. Örneğin; devletin, vergi almak, koymak ve değiştirmek, para basmak vb. yetkileri bu çerçevede inceleme konusu yapılmaktadır.

Anayasal İktisat Teorisi, pozitif ve normatif Kamu Tercihini Teorisi'ne dayalı olarak başlıca iki alanı içermektedir:

1 — Anayasaların Ekonomik Teorisi: Buchanan bu inceleme alanını şu şekilde açıklamaktadır:

«Modern Kamu Tercihi Teorisi'nin bu yönü, geleneksel politik teori ve politik felsefedeki, yani 'Sosyal Anlaşma' ya da 'Sosyal Sözleşme' Teorisi'ndeki fikirlerin önemli bir bölümüyle ilişkili bulunmaktadır. Burada tüm tartışma, politik düzenin temel konuları ile ilgilidir: 'Devlete veya devleti yönetenlere meşruluğu neler kazandırmaktadır?' Birtakım kişiler diğerlerini yönetmek için hangi haklara sahip bulunmaktadırlar?» (Aktan, 1990; 41)

Kısaca Anayasaların Ekonomi Teorisi içerisinde;

- (i) Devletin «Ekonomik» hak, yetki, görev ve sorumlulukları,
- (ii) Bireyin «Ekonomik» hak ve özgürlükleri inceleme konusu yapılmaktadır.

Anayasaların Ekonomik Teorisi «normatif» bir özellik taşımaktadır. Bu teori «Sosyal Sözleşme»yi temsil eden «Anayasa»da ekonomik norm, kural ve kurumların nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunu incelemektedir. Özetle, Anayasaların Ekonomik Teorisi, bir «Ekonomik Anayasa» oluşturmanın normatif ilkelerini araştırmaktadır. Ekonomik Anayasa oluşturulmasının amacı, devletin ekonomik hak, yetki, görev ve sorumluluklarının anayasal düzeyde açık ve net bir şekilde belirlenmesidir. Bir diğer deyişle, devletin ekonomik güç ve yetkilerinin anayasal normlar ile sınırlandırılması sözkonusudur. Anayasal iktisatçılar, devletin yetkilerinin anayasal dü-

(3) Anayasal İktisat adının konulması sadece 1980'li yılların başlarına kadar uzanmaktadır. J.M. Buchanan, otobiyografilerinin birinde geliştirdikleri teoriye Anayasal İktisat (Constitutional Economics) adının, kendi öğrencisi Richard McKenzie tarafından verildiğini belirtmektedir. Buchanan, görüşlerini uzun yıllar «Sözleşmeci Politik İktisat» (Contractarian Political Economy) olarak tanımladığını belirtmektedir. Bkz.: Buchanan, 1986. McKenzie'nin yukarıda belirtilen editörlüğünü yaptığı kitap ise şudur: McKenzie, 1984.

TABLO 2
Ekonomik Anayasa'nın Kapsamı

Devletin «Ekonomik» Hak, Yetki, Görev ve Sorumlulukları	Bireyin «Ekonomik» Hak ve Özgürlükleri
<p>1. Devletin Ekonomik Hak ve Yetkileri</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Bütçe yapma hakkı ve yetkisi ● Vergileme hakkı ve yetkisi ● Para yaratma hakkı ve yetkisi ● Borçlanma hakkı ve yetkisi <p>2. Devletin Ekonomik Görev ve Sorumlulukları</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Kamusal malların arz edilmesi ● Dışsal ekonomiler ve dışsal – eksi ekonomilerin düzenlenmesi ● İçsel ekonomilerin sözkonusu olduğu üretim faaliyetlerinde düzenleme yapılması ● Rekabetçi piyasaların düzenlenmesi ve teşviki ● Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması ● Kaynak kullanımında ve kaynak dağılımında etkinliğin sağlanması ● Adil bir gelir ve servet dağılımının temini ● Ödemeler bilançosunda denklik sağlanması ve uluslararası ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi ● Ekonomik istikrarın sağlanması ● İşçi sağlığının korunması vb... 	<ul style="list-style-type: none"> ● Sosyal güvenlik hakkı ● Sağlıklı yaşam hakkı ● Eğitim ve öğrenim hakkı ● Gelir dağılımının iyileştirilmesi hakkı ● Tekellerden korunmayı isteme hakkı ● Dışsal – eksi ekonomilerin ortadan kaldırılmasını isteme hakkı ● Mülkiyet ve miras hakkı ve özgürlüğü ● Sözleşme ve ticaret özgürlüğü ● Tercih özgürlüğü <ul style="list-style-type: none"> — Üreticinin üretim faktörlerini serbestçe seçme ve kullanma özgürlüğü — Tüketicinin seçme özgürlüğü ● Çalışma hakkı ve özgürlüğü ● Gelir ve mal varlığını kullanma, (tüketim, tasarruf, yatırım) özgürlüğü vb...

Not: Tablo'da Ekonomik Anayasa içerisinde yer almasını gerekli gördüğümüz temel konular bulunmaktadır. Bu bakımdan, Ekonomik Anayasa'nın kapsamı yukarıda belirtilen konular ile sınırlı olarak düşünülmemelidir.

zeyde sınırlanmaması halinde anayasa-öncesi (post-constitutional) bir ortamda devletin giderek büyüyeceğini ve bunun sonucunda ekonomik ve politik yapının giderek yozlaşacağını ve demokrasinin tahribe uğrayacağını savunmaktadır.

Öte yandan, devletin hak ve yetkilerinin sınırlandırılması, bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklere (mülkiyet ve miras özgürlüğü, tercih özgürlüğü vb.) sahip olmasını anlamlı taşır. Bu açıklamalar ışığında Ekonomik Anayasa'da yer alması gereken konuları bir tablo içerisinde göstermek mümkündür (Tablo 2).

Tablodan anlaşıldığı gibi, devletin başlıca ekonomik hak ve yetkileri; bütçe yapma, vergileme, para yaratma, borçlanma hak ve yetkileridir. Bireyin ekonomik hak ve özgürlükleri ancak devletin yukarıda belirtilen ekonomik hak ve yetkilerinin sınırlandırılması ile mümkündür. İşte anayasal iktisadın asıl inceleme konusu devletin bu hak ve yetkilerini nasıl kullanacağı, nasıl kullanması gerektiği ve bunların sınırlandırılmasının ne olacağıdır.

Öte yandan, tablodan da anlaşıldığı üzere toplum içinde yaşayan bireyin bazı ekonomik hak ve özgürlükleri bulunmaktadır. Örneğin, sosyal güvenlik hakkı, sağlıklı yaşam hakkı, öğrenim hakkı vb.. Bireyin ekonomik hakları devlete birtakım görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu görev ve sorumlulukları da tabloda bulmak mümkündür. Örneğin, bireyin öğrenim hakkı, eğitim hizmetinin devletçe sunulmasını gerektirmektedir. Bireyin sağlıklı yaşam isteme hakkı, devlete sağlık hizmeti için birtakım görevler ve sorumluluklar yüklemektedir.

Önemle belirtelim ki oluşturmaya çalıştığımız «Ekonomik Anayasa»nın mutlaka geliştirilmeye ihtiyacı vardır. Biz yukarıda hangi konuların Ekonomik Anayasa içerisinde düzenlenmesi gerektiği konu-

sunda genel bir tablo oluşturmuş bulunuyoruz.

2 — Politik Kurumlar Teorisi: Buchanan'a göre «...alternatif politik kuralların işleyişi teorisi bulunmadığı sürece bilimsel ve anlamlı bir Anayasalar Teorisi kurulamayacaktır.» (Aktan, 1990; 42) Politik Kurumlar Teorisi'nin inceleme alanının konusunu politik kurumların anayasal ve yasal bir yapı içerisinde işleyeceği bir çerçevede oluşturmaktadır. Politik Kurumlar Teorisi içerisinde;

(i) Devletin «politik» hak, yetki, görev ve sorumlulukları,

(ii) Bireyin «politik» hak ve özgürlükleri inceleme konusu yapılmaktadır.

Anayasaların Ekonomik Teorisi gibi «Politik Kurumlar Teorisi» de «normatif» bir özellik taşımakta ve anayasa içerisinde «politik» norm, kural ve kurumların nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunu incelemektedir. Anayasaların Ekonomi Teorisi bir «Ekonomik Anayasa» oluşturmanın normatif ilkelerini araştırırken, Politik Kurumlar Teorisi, «Politik Anayasa» oluşturmanın normatif ilkelerini ortaya koymaya çalışır. Devletin başlıca politik hak ve yetkisi, «yasa yapma hakkı»dır. Devletin yasa yapma yetkisi, onun egemenlik hakkının ve yaptırım gücünün bir simgesidir. Yasa yapma yetkisi esasen, politik özgürlüklerin korunması içindir.

Devletin temel politik görev ve sorumlulukları ise toplumsal barış, huzur ve adaletin sağlanmasıdır. Bireyin politik haklarının mevcudiyeti (can güvenliğini isteme hakkı, mal güvenliğini isteme hakkı, seçme ve seçilme hakkı gibi...) devlete bazı görev ve sorumluluklar yüklemektedir. (Bkz.: Tablo 3).

Önemle belirtelim ki, geleneksel olarak anayasalar, esasen bir «Politik Anayasa» hüviyetine sahip olmuşlardır. Anayasa denildiğinde genel olarak, devletin temel siyasi yapısını, idari şeklini, devleti oluşturan

TABLO 3
Politik Anayasa'nın Kapsamı

Devletin «Politik» Hak, Yetki, Görev ve Sorumlulukları	Bireyin «Politik» Hak ve Özgürlükleri
<p>1. Devletin «Politik» Hak ve Yetkileri</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Yasa Yapma Hakkı <p>2. Devletin «Politik» Görev ve Sorumlulukları</p> <ul style="list-style-type: none"> ● Toplumsal Barış ve Huzurun Sağlanması ● Adaletin Sağlanması ● İç Güvenliğin Sağlanması ● Dış Güvenliğin Sağlanması vb... 	<ul style="list-style-type: none"> ● Kişi dokunulmazlığı hakkı ve özgürlüğü ● Mal dokunulmazlığı hakkı ve özgürlüğü ● Konut dokunulmazlığı hakkı ve özgürlüğü ● Özel hayatın gizliliği hakkı ve özgürlüğü ● Seçme ve seçilme hakkı ve özgürlüğü ● Haberleşme özgürlüğü ● Seyahat özgürlüğü ● İkamet özgürlüğü ● Din ve Vicdan özgürlüğü ● Düşünce özgürlüğü ● Basın özgürlüğü vb...

Not: Tablo'da Politik Anayasa içerisinde yer almasını gerekli gördüğümüz temel konular bulunmaktadır. Bu bakımdan, Politik Anayasa'nın kapsamı yukarıda belirtilen konular ile sınırlı olarak düşünülmemelidir.

ran organların kuruluşu ve işleyişlerini, kişilerin temel siyasi hak ve özgürlüklerini içeren hukuk kuralları anlaşmıştır. Gerçekten de pek çok ülke anayasasında devlet açısından «politik hak, yetki, görev ve sorumluluklar», birey açısından da «politik hak ve özgürlükler» ele alınmıştır. Devletin «ekonomik» yetki ve sorumlulukları ile bireylerin «ekonomik» hak ve özgürlükleri bazen üstü kapalı ve bazen politik anayasa içerisinde kısaca ele alınmıştır. V.F. Savaş'ın bu konudaki görüşlerini aktarmak yararlı olacaktır:

«...Çağdaş Batılı anayasaların pek çoğunda ekonomik yaşamla ilgili anayasal kurallar ya hiç yoktur veya değişik şekillerde yorumlanmaya müsait «genel ilkelere» halindedir. Bunun ana nedeni, çağdaş demokrasilerin hemen hepsinin totaliter rejimlere karşı yürütülen bir mücadele sonunda doğmuş olması ve bu nedenle de ağırlığı kişinin siyasi hak ve özgürlüklere vermiş olmalarıdır.» (Savaş, 1989; 53)

Anayasal iktisat, temel olarak anayasaların «Politik Anayasa» hüviyetinin dışında «Ekonomik Anayasa» hüviyetine de sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Bu açıklamalardan sonra Anayasal İktisat Teorisi'nin asıl inceleme alanını oluşturan «Ekonomik Anayasa»nın başlıca inceleme konularını özetlemeye çalışalım.

C. Ekonomik Anayasa Oluşturulması

Ekonomik Anayasa başlıca şu iki konuya ilişkin hukuksal normların nasıl olması gerektiğini teorik düzeyde inceler:

(i) Devletin «ekonomik» hak, yetki, görev ve sorumlulukları,

(ii) Bireyin «ekonomik» hak ve özgürlükleri.

Devlet, egemenlik kudretini temsil eden bir kurum olarak bazı yetki ve so-

rumluluklara sahiptir. Ancak, bunların ne olması gerektiği ve sınırları büyük önem arz etmektedir. Anayasal iktisatçılar, devletin görev ve sorumluluklarının çok açık ve net bir şekilde ve «sınırları» ile birlikte anayasada yer alması gerektiğini savunmaktadırlar. Anayasal iktisatçılara göre, devletin yetki ve sorumluluklarının sınırlandırılması, bir diğer deyişle, bireylerin ekonomik hak ve özgürlüklerinin korunması için «Ekonomik Anayasa'nın çok iyi bir şekilde düzenlenmesi gereklidir. Anayasal iktisatçılara göre «Ekonomik Anayasa» içerisinde başlıca şu norm, kural ve kurumlar bulunmalıdır (Bkz.: Tablo 4):

1 — **Mali Anayasa:** Ekonomik Anayasa'nın önemli bir bölümünü oluşturan Mali Anayasa (Fiscal Constitution) içerisinde şu konulara ilişkin anayasal norm, kural ve kurumların düzenlenmesi gereklidir:

- Kamusal mallar anayasası,
- Kamusal harcamalar anayasası,
- Kamusal gelirler anayasası,
- Borçlanma anayasası,
- Denk bütçe anayasası,
- Mali federalizm anayasası.

«Kamusal Mallar Anayasası» içerisinde, «Devletin görevi ne olmalıdır?» «Devletin hangi tür işler yapmasına izin verilmelidir?», «Devlet tam kamusal mallar olarak adlandırılan iç ve dış güvenlik, diplomasi, adalet vb. hizmetler dışında görevler üstlenmeli midir?» şeklindeki sorular inceleme konusu yapılmaktadır. Kısaca kamusal mallar anayasası, devletin ekonomideki rolü ve fonksiyonlarına ilişkin genel hükümleri içerir.

«Kamusal Harcamalar Anayasası» ise kamusal mallar anayasası ile çok yakından alakalıdır. Kamusal mallar anayasası ile devletin görev ve fonksiyonları belirlenmekte, kamusal harcamalar anayasası ile de devletin kamu harcamalarına «kantitatif» bazı sınırlamalar getirilmeye çalışılmaktadır. Anayasal iktisatçılar, Wagner Kanu-

TABLO 4
Ekonomik Anayasa'nın Genel Çerçevesi

Mali Anayasa	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kamusal mallar anayasası 2. Kamusal harcamalar anayasası 3. Kamusal gelirler anayasası <ul style="list-style-type: none"> ● Vergi anayasası ● Borçlanma anayasası 4. Denk bütçe anayasası 5. Mali federalizm anayasası
Parasal Anayasa	<ol style="list-style-type: none"> 1. Para sistemine ilişkin anayasal normlar 2. Para arzının ne şekilde artırılacağına ilişkin anayasal normlar
Dış Ticaret Anayasası	<ol style="list-style-type: none"> 1. Uluslararası ekonomik ilişkilere ilişkin anayasal normlar 2. Korumacı ve serbest dış ticaret politikalarına ilişkin anayasal normlar 3. Döviz kuru sistemlerinin (serbest ve sabit döviz kuru rejimlerinin) belirlenmesi
Yasal-Kurumsal Serbestleşme ve Rekabet Anayasası	<ol style="list-style-type: none"> 1. Devletin ekonomiye direkt kontrol ve müdahalelerinin kaldırılması (yasal – kurumsal serbestleşmeye ilişkin anayasal normlar) 2. Ekonomide rekabeti teşvik edici kural ve kurumların oluşturulması 3. Yıkıcı ve haksız rekabeti yasaklayacak ve cezalandıracak normların belirlenmesi.
Gelir Dağılımı Anayasası	Gelir ve servet dağılımının iyileştirilmesine ilişkin anayasal normlar
Sosyal Güvenlik Anayasası	Sosyal güvenlik sistemine ilişkin anayasal normlar

nu ve diğer ampiek çalışmalar ışığında, kamu harcamalarının zaman içerisinde sürekli artış gösterdiğini ve bu artışın milli gelirdeki artış ile orantılı bir şekilde sınırlanması gerektiğini savunmaktadırlar. Tekrar belirtelim ki anayasal iktisatçılara göre devletin kamu harcamalarını bir sınıra tabi olmaksızın artırması ekonomik ve politik yozlaşmaların temel kaynağını teşkil eder.

«Kamusal Gelirler Anayasası» ise başlıca bir «vergi» ve «borçlanma» anayasası içerir. «Vergi Anayasası» içerisinde vergi sistemine ilişkin temel konular ve vergileme yetkisinin sınırları belirlenir. «Borçlanma Anayasası» ise devletin iç ve dış borçlanma şartlarını ve buna ilişkin sınırlamaları içermektedir. Mali anayasaların önemli bir alanını da «Denk Bütçe Anayasası» oluşturmaktadır. Anayasal iktisatçılara göre klasik iktisadi düşüncede önemli bir yer tutan denk bütçe ilkesine geri dönmelidir. Bu iktisatçılara göre, Keynezyen iktisadi «denk bütçe» ilkesi yerine «telafi edici bütçe» ve «devri bütçe» yaklaşımlarını benimsemesi çağdaş demokrasileri kronik bütçe açıkları ile başbaşa bırakmıştır.

Son olarak anayasal iktisatçılar, idarelerarası mali bölüşüme ilişkin esasların da anayasada yer alması gerektiğini ve devletin vergileme yetkisinin kısmen mahalli idarelere devredilmesini savunmaktadırlar. Literatürde bu konu «Anayasal Federalizm» (Constitutional Federalism) olarak incelenmektedir.

2 — Parasal Anayasa: Devletin ekonomik alanda «vergi almak» yetkisi dışında, diğer önemli bir yetkisi «para çıkarma» hakkına sahip olmasıdır. Parasal Anayasa, (Monetary Constitution) kısaca para sistemine ilişkin genel kuralları belirler. Kâğıt para sisteminin geçerli olduğu bir ülkede ise parasal anayasa devletin para arzını ne ölçüde ve ne şekilde artıracığına ilişkin hükümleri içermektedir.

3 — Dış Ticaret Anayasası: Ekonomi Anayasası sadece kapalı bir ekonomiye ilişkin anayasal normları değil, açık ekonomide devletin diğer devletler ile olan ekonomik ilişkilerine ait normları da inceler. Kısaca, dış ticaret anayasası ile uluslararası ekonomik ilişkilerin genel çerçevesi çizilir. Bilindiği üzere, uluslararası ekonomik ilişkilerin parasal yönünü açıklayan tabloya «Ödemeler Bilançosu» adı verilmektedir. Ödemeler bilançosunda denge sağlamaya yönelik teoriler; serbest dış ticaret teorileri ve himayeci (korumacı) dış ticaret teorileridir. Dış ticaret anayasasında uluslararası ekonomik ilişkiler ile ilgili olarak şu hususlar önem arz etmektedir.

- Uluslararası ekonomik ilişkilere ne ölçüde yer verilmelidir? Serbest dış ticareti kolaylaştıracak önlemler (gümrük tarifelerinin indirilmesi, miktar kısıtlamalarının kaldırılması vb.) neler olmalıdır?

- Gelişmekte olan yerli sanayiler dış rekabetten korunmalı mıdır? Buna ilişkin kurallar anayasada ne şekilde ve ne kadar süre için yer almalıdır?

- Serbest döviz kuru rejimi mi yoksa sabit döviz kuru rejimi mi uygulanmalıdır?

4 — Yasal-Kurumsal Serbestleşme ve Rekabet Anayasası: Anayasal iktisatçılar, diğer çağdaş iktisadi düşünceler (Monetarizm, Rasyonel Beklentiler Teorisi, Avusturya Okulu, Arz-Yönlü İktisat) gibi klasik iktisadın temel ilkelerini savunmaktadırlar. Bu iktisatçılar devletin ekonomiye olan direkt müdahale, düzenleme ve kontrollerin bütünüyle kaldırılması düşüncesinden yanadırlar. Anayasal iktisatçılar devletin temel görevinin «oyunun kuralları»nı anayasal düzeyde belirlemek olduğunu, post-anayasal aşamada ise anayasal normların uygulanmasını sağlamak olduğunu belirtmektedirler. Anayasal iktisatçılara göre devlet, anayasal düzeyde rekabetin gerçekleştirilmesi için temel normları

belirlenmelidir. Bu iktisatçılara göre rekabetçi bir serbest piyasa ekonomisini gerçekleştirecek temel politikalarından birisi yasal-kurumsal serbestleşme politikasıdır. Yasal-kurumsal serbestleşme, devletin ekonomiye olan direkt kontrol ve müdahalelerinin kaldırılması demektir.

Önemle belirtelim ki Ekonomik Anayasa içerisinde yer alacak ekonomik konular yukarıda belirtilenler ile sınırlı değildir. Mali Anayasa ve Parasal Anayasa, ekonomik anayasanın iki önemli konusunu teşkil etmektedir. Bu iki anayasal kural ve kurumların amacı, siyasal iktidarın anayasa-sonrası (post-constitutional) bir ortamda keyfi kararlar almasını engellemektir. Yani, devletin mali ve parasal yetkilerinin anayasal düzeyde sınırlanması, anayasa sonrası ortamda ortaya çıkacak ekonomik ve politik yozlaşmayı önemli ölçüde ortadan kaldırır. Ekonomik Anayasa içerisinde dış ticareti ve rekabeti teşvik edecek kural ve düzenlemelere de şiddetle ihtiyaç vardır.

Yukarıda belirtilen konular dışında Ekonomik Anayasa içerisinde şu konuların da düzenlenmesi gerekmektedir:

(i) Gelir ve servet dağılımının iyileştirilmesine ilişkin anayasal normlar: «Gelir Dağılımı Anayasası»

(ii) Sosyal güvenlik sistemine ilişkin anayasal kural ve kurumların düzenlenmesi: «Sosyal Güvenlik Anayasası»

(iii) Üretimde ortaya çıkan negatif dışsal ekonomilerin nasıl ortadan kaldırılacağı konusu da yine Ekonomik Anayasa içerisinde çözüme kavuşturulması gereken bir konudur.

IV. SONUÇ

Pozitif ve normatif kamu tercihi teorilerinin ampirik çalışmalara dayalı olarak ulaştığı genel sonuç, devletin ekonomiye olan müdahalesinin genişlemesinin sos-

yal maliyetinin sosyal faydasından daha fazla olduğudur. J. M. Buchanan'dan sonra kamu tercihi literatürüne önemli eserler sunan Gordon Tullock'un şu sözleri gerçekten önem taşımaktadır: «Devlet, bazı sorunların çözümünü, bazılarının ise bizatili kaynağıdır.» (Tullock, 1987; 1044).

Gerçekten de Kamu Tercihi Teorisi, devletin gereksiz olduğunu değil, aksine «ne kadar» gerekli olduğunu araştırması açısından büyük önem taşımaktadır. Şüphesiz, devletsiz toplum düşünülemez. Devleti bütünüyle reddeden ve onu «basıya meşruluk kazandırılmış bir kurum olarak tanımlayan libertarianistlerden (anarko-kapitalistler) tamamen farklı olarak, kamu tercihi iktisatçıları, klasik liberalizmin günümüzdeki çağdaş savunucuları olup, devletin görevlerinin ne olması gerektiğini «sosyal sözleşmeyi» temsil eden anayasal normlar ile belirlenmesi ve sınırlandırılması görüşünün öncülüğünü yapmaktadırlar. Tekrar belirtmek gerekir ki; kamu tercihi iktisatçıları, «Devlete-Hayır Libertarianizmi» (No-Government Libertarianism) olarak adlandırılan «Anarşizm» ile devletin gerek hacim ve gerekse fonksiyonları itibarıyla aşırı şekilde büyümüş olduğu «Leviathan Faşizmi» arasında «Optimal Bir Devlet» geliştirmeye çalışmaktadırlar.

Buchanan'a göre iyi bir toplumsal düzenin temelleri ancak Anarşizm ve Leviathan'dan uzak ve bu ikisi arasında kurulacak «Sınırlı Devlet» düşüncesinde yatmaktadır. Buchanan, devletin gücünü ve yetkilerini sınırlayacak temel kuralları sosyal sözleşmeyi temsil eden anayasalarda açık ve net olarak yer alması gerektiğini ısrarla belirtmektedir.

Kanımcı 21. yüzyıla doğru ilerlerken başta üniversitelerde akademisyen olarak görev yapan iktisatçıların, milletin vekili sıfatıyla parlamentoda bulunan politikacıların ve bürokratların artık aşırı müdahaleci ve paternalistik devlet zihniyetinden kendi-

lerini kurtarmaları gereklidir. Hayalci ve ütopyacı anarko-kapitalistlerin «Devlet gerekli midir?» sorularının ötesinde «Devlet ne kadar gereklidir?» sorusu üzerinde kafa yormalyız. Çok geç kalmadan devletin küçültmek ve daha «sorumlu» bir devlet oluşturmak için gerçek bir Anayasal Reform için mücadele etmeliyiz.

KAYNAKÇA

AKTAN, Coşkun Can; «Çağdaş İktisadi Düşünceler», DEÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı: 1-2, 1990.

-----; Politikanın Ekonomik Analizi: Kamu Tercih Teorisi, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Mart 1990, s. 37-49. (Çeviri: J.M. Buchanan; «Politics Without Romance: A Sketch of Positive Public Choice Theory and Its Normative Implications», IHS Journal, vol 3, 1979).

BREIT, William; «Creating the 'Virginia School': Charlottesville as an Academic Environment in the 1960's», Lectures on Virginia Political Economy, Center for Study of Public Choice, George Mason University, 1985.

BRENNAN, Geoffrey and James M. Buchanan; The Power to Tax, Analytical Foundations of A Fiscal Constitution, London: Cambridge University Press, 1980.

-----; The Reason of Rules, Constitutional Political Economy, New York: Cambridge University Press, 1985.

BUCHANAN, James M.; The Limits of Liberty, Between Anarchy and Leviathan, Chicago: Chicago University Press, 1975.

-----; Freedom in Constitutional Contract, Perspectives of A Political Economist, Texas: Texas A-M University Press, 1977.

-----; «The Political Biases of Keynesian Economics», in: J.M. Buchanan, Economics, Between Predictive Science and Moral Philosophy, College Station: Texas A-M University Press, 1987.

-----; «Constitutional Restrictions on the Power of Government», in: J.M. Buchanan an Robert D. Tollison (Eds), The Theory of Public

Choice II, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1984.

-----; «Virginia Political Economy: Some Personal Reflections», (Autobiographical Essay), Unpublished work, 1988.

-----; «Constitutional Economics» in: J.M. Buchanan, Explorations Into Constitutional Economics, College Station: Texas A-M University Press, 1989.

-----; «The Public Choice Perspective», in: J.M. Buchanan, Liberty, Market and State-Political Economy in the 1980's-Harvester Press, 1986.

-----; «Political Economy: 1957-1982», in: J.M. Buchanan, Liberty, Market and State, Harvester Press, 1986.

-----; «The Constitution of Economic Policy», in: J.M. Buchanan, Economics-Between Predictive Science and Moral Philosophy, College Station: Texas A-M University Press, 1987.

-----; and Richard E. Wagner; «The Consequences of Mr. Keynes», London: The Institute of Economic Affairs, 1978.

DALTON, Hugh; Principles of Public Finance, 4th. ed. London: 1954.

MCKENZIE, Richard (ed.); Constitutional Economics, Constraining the Economic Powers of Government, Mass: Lexington Books, 1984.

MUELLER, Dennis; Public Choice, London: Cambridge University Press, 1979.

-----; «The Virginia School and Public Choice», Lectures on Virginia Political Economy, Center for Study of Public Choice, George Mason University Press, 1985.

SAVAŞ, Vural; «Anayasalarda Ekonomik Haklar ve Özgürlükler: TC Anayasaları Örneği», Maliye Yazıları Dergisi, Mayıs-Haziran 1990, Sayı: 24, s. 7-33.

-----; Anayasal İktisat, İstanbul: Beta Yayıncılık, 1989.

TULLOCK, Gordon; «Public Choice», in: The New Palgrave Dictionary of Economics, London: The Macmillan, 1987, pp. 1040-44.

Sermaye Piyasası

Doç. Dr. MEHMET BOLAK

EKİM ayının en önemli olayı hiç kuşkusuz erken genel seçimler olmuştur. Erken genel seçimler sonucunda hiçbir parti tek başına iktidar olma şansını elde edemezken, kamuoyunun, birinci partinin kim olacağı hakkındaki tahminleri doğru çıkmış, ancak ikinci büyük partinin kim olacağı konusundaki tahminler, ANAP'ın gösterdiği sürpriz gelişmeyle tersine dönmüştür. Mevcut görüntü yeni hükümetin DYP ile SHP veya DYP ile ANAP arasında kurulacağı şeklindedir. Halkın yeni kurulacak hükümetten en büyük beklentisi, özellikle ekonomik konularda acil önlemler getirmesi ve mevcut tedirginlik ve sıkıntıları gidermesidir. Herhangi bir koalisyon hükümetinin, tek başına iktidara gelmiş bir parti kadar rahat davranamayacağı bilinmekle beraber, her iki koalisyon alternatifinin de kamuoyunca yadırganmayacağı ve olumlu karşılanacağı gözlenmektedir.

Hisse senedi yatırımcılarının da aynı düşüncüyü paylaştığı, seçimi izleyen hafta içinde hisse fiyatlarının yavaş yavaş yükselmeye başlamış olmasından anlaşılmaktadır. Böylece, seçim öncesinde 2500'lere kadar düşmüş olan İMKB İndeksi, ayın son haftasında 2800 puanı geçmiş, «25 Ekim 1991, Cuma» günü ise 2782.51 puan ile kapanmıştır. Önümüzdeki ay içinde, kurulacak hükümetin kesin şeklini alması ve bulunacak formülün genel kabul görececek bir bileşim oluşturması halinde, Borsa İndeksi'nin de 3000'i aşacağı ve 3500'lere dayanacağı beklenebilir.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi İndeksi'nde Ekim ayında % 1.13 oranında gerileme gözlenmiş, «25 Ekim 1991, Cuma» günü kapanış fiyatları itibarıyla, indeks 78.33 puan gerileyerek 6835.47'ye inmiştir. İndekste bu küçük oranlı gerilemeye karşın, kapsamdaki 40 hisse senedinden 20 tanesinin fiyatı ay içinde artış göstermiş, 16'sının fiyatı gerilemiş; Ege Gübre, Koç Yatırım, Olmuksa ve Şişe

Cam Ekim ayını Eylül sonu fiyatlarıyla kapamışlardır. En yüksek fiyat artışlarının gözlemlendiği hisseler T. Demir Döküm (% 38.00), İzocam (% 30.36), Koruma Tarım (% 22.73), Ege Bira (% 22.22), Çimsa (% 17.11), Bağfaş (% 11.54), Döktaş (% 10.94), Güney Bira (% 10.91), Kordsa (% 10.71) ve Sarkuysan (% 10.29) olmuş; değer kaybeden hisselerin başında ise Çukurova Elektrik (% 19.59), Erdemir (% 16.88), Çelik Halat (% 16.33), Metaş (% 15.79), İzdaş (% 15.38), Nasaş (% 15.00), Siemens (% 14.67) ve Eczacıbaşı Yatırım (% 13.10) yer almışlardır. Dergi İndeksi'nde yer almayan hisseler arasında da Maret (% 56.25), Pınar Et (% 21.05) ve Enka Holding (% 16.67) yüksek değer artışlarının; Gentaş (% 23.81), Santral Holding (% 21.21), Petkim (% 19.56), Parsan (% 18.18) ve Doğusan (% 16.59) da yüksek değer kayıplarının gözlemlendiği hisseler olmuşlardır.

Görüldüğü gibi Ekim ayında fiyat dalgalanmaları her iki yönde gerçekleşmiş, hisse fiyatları ortak bir etkilenme altında kalmamışlardır. Şirketlerin 9 aylık bilanço sonuçlarının açıklanmaya başlamış olması fiyat hareketleri üzerinde etkileyici olmaktadır. Henüz az sayıda şirketin bilançoları Borsa'ya intikal etmiş ve Borsa bültenlerinde yayınlanmış olmakla birlikte, 9 aylık sonuçların, 6 aylık sonuçlardan daha parlak olduğu ve yıl sonuna kadar da şirket performanslarının yılın ilk yarısına kine nazaran daha iyi bir görüntü arzedecekleri anlaşılmaktadır.

Ekim ayında 5 şirket sermaye artırımını gerçekleştirmişlerdir. Rüşhan hakkını 2000 lira primli fiyattan kullandıran Alarko Holding, % 150 bedelli, % 150 bedelsiz artırımla ödenmiş sermayesini 12 milyar liradan 48 milyar liraya; Doğusan % 107.32 bedelli, % 60.97 bedelsiz artırımla 8.2 milyar liradan 22 milyar liraya; Köytaş % 20 bedelli, % 20 bedelsiz artırımla 10.5 milyar liradan 14.7 milyar liraya; Sabah Yayıncılık % 100 bedelli, % 10 bedelsiz artırımla 48 milyar liradan 100.8 milyar liraya; Sun Elektronik de % 180 bedelli % 180 bedelsiz artırımla 1.2 milyar liradan 5.52 milyar liraya yükseltmişlerdir.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), başvurusunu «2 Ekim 1991» tarihinden önce yapmış ve işlemlerini başlatmış olan kuruluşların hakkı saklı kalmak kaydıyla, bundan sonra yapılacak sermaye artırımlarında eski-yeni hisse ayırımını ve kâr payı dağıtımında kistelyevm uygulamasını kaldırmıştır. SPK'nun 2.10.1991 tarih ve 21009 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Serî 1 No. 10 tebliği ile düzenlenen bazı esaslar özet olarak aşağıdaki gibidir:

- Kayıtlı sermaye sistemine tabi ortaklıklarca ihraç edilen hisse senetleri, yeni pay alma hakkının kullanımına ilişkin duyurunun yayınlandığı hesap dönemi itibari ile kâr payına hak kazanır.
- Bu hisse senetlerine ilişkin kâr dağıtımında kistelyevm esası uygulanmaksızın mevcut payların tamamı eşit şekilde kâr payından yararlanır.
- Yeni pay alma haklarının kullanımı, hisse senedi üzerindeki yeni pay alma

kuponları karşılığında ve ayrıca hisse senedinin ibrazına gerek kalmaksızın yapılır (Bu madde yeni pay alma kuponlarının hisse senetlerinden bağımsız olarak satılabilmesine olanak vermektedir). Söz konusu kuponlarını taşımaksızın bastırılmış hisse senetlerinin sahipleri ise yeni pay alma haklarını hisse senetlerini ibraz ederek kullanırlar.

- Yeni pay alma hakkının kullanımı küçük numaralı, bedelsiz hisse senetlerinin alımı ise büyük numaralı kupon karşılığında olur.

- Kayıtlı sermaye sistemi dışındaki ortaklıklarca ihraç edilecek hisse senetleri sermaye artırımının tescil edildiği hesap dönemi itibari ile kâr payına hak kazanır. Bu hisse senetlerine ilişkin kâr dağıtımında kistelyevm esası uygulanmaksızın, mevcut payların tamamı eşit şekilde kâr payından yararlanır.

Bu tebliğ neticesinde, Borsa'ca çıkarılmış bulunan 3.10.1991 tarih ve 39 no.lu listedeki fiyat farkları, şirketlerin 1991 yılı kâr paylarını ödeme tarihine kadar devam edecek; daha sonra eski-yeni hisse ayırımı kalmayacaktır. Bu şekilde SPK yıllardan beri devam eden ve çeşitli uygulama zorlukları çıkaran bir sorunu kesin olarak çözmüş bulunmaktadır. 3.10.1991 tarihi itibari ile uygulanmakta olan fiyat farkları listesi «Tablo 1»de verilmiştir.

TABLO 1

Fiyat Farkları Listesi (Eski-Yeni)

Alarko Holding	450	Kav	50
Anadolu Cam	50	Kelebek Mobilya	400
Arçelik	550	Kepez Elektrik	150
Çelik Halat	150	Koç Holding	200
Çukurova Elektrik	350	Kordsa	75
Deva Holding	375	Marshall	350
Dışbank	100	Sifaş	200
Döktaş	150	Polylen	100
Ege Endüstri	150	T. Demir Döküm	300
Gentaş	200	T. İş Bankası C	150
Hektaş	150	Trakya Cam	50
izocam	350	Yünsa	50

Borsa'da spekülasyona neden olduğu ve düşüşleri hızlandırdığı öne sürülen «açığa satış» işlemleri de, Borsa Başkanlığı'nın kararıyla kaldırılmıştır. Başkanlığın aracı kurumlara gönderdiği yazıda; «Aynı gün içinde bir hisse üzerinde aynı ku-

rumların hem alım hem de satım yapımlarıyla gerçekleştirilen açığa satışlarda, alım ve satım emirlerinin birbirlerinden mahsup edilmesi'nin yasaklandığı belirtilmiştir. Buna göre aracı kurumlar ne kadar hisse senedi satmışlarsa hepsini borsa takasına teslim etmek zorunda kalacaklar, geri alım yapımları söz konusu olsa bile bu miktarı düşemeyeceklerdir. Karar, kimi çevrelerce olumlu karşılanırken, kimi çevreler bu kararın yeterince düşük olan işlem hacmini daha da düşürerek olumsuz etki yaratacağı görüşündedirler.

Son haftalarda, devlet iç borçlanma oranlarının hızla yükseldiği gözlenmektedir. Ekim ayı içinde yapılan Hazine bonusu ihalelerinde, 6 aylık bonoların faizi % 73.32'ye, 3 aylık bonoların faizi % 72.36'ya yükselmiştir. Bu faiz oranlarının mevduat faizlerine de yansımaları ve ortalama % 75 civarlarında dolaşan yıllık mevduat faizini, % 80'ler mertebesine çekmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi Hisse Senedi Fiyat İndeksi
(Ocak 1974 = 100)

AYLAR	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991
Ocak	135.51	243.11	202.78	297.38	493.05	1711.69	714.75	6793.38	8224.39
Şubat	157.44	246.73	207.73	325.71	658.37	1465.45	822.11	7402.13	10950.59
Mart	185.21	249.65	214.77	316.36	619.21	1351.48	923.62	6957.24	9793.56
Nisan	152.04	235.43	207.07	305.68	613.09	917.93	1009.89	7054.56	8814.38
Mayıs	156.08	227.24	209.20	304.85	833.54	1005.71	1334.72	8438.48	7932.99
Haziran	176.25	220.66	210.89	306.66	1050.91	924.97	1745.24	7573.16	8275.36
Temmuz	176.40	207.07	213.75	323.22	1709.16	927.28	1554.78	10664.47	7533.47
Ağustos	186.42	204.24	218.60	360.80	2290.94	816.29	1716.64	10166.14	7950.10
Eylül	199.71	198.36	226.70	394.62	2015.20	881.71	2673.32	10907.66	6913.80
Ekim	212.63	200.20	238.27	384.48	1548.75	734.01	3486.07	10596.87	6835.47
Kasım	217.12	200.44	258.90	406.68	1374.18	777.53	3241.70	6955.17	
Aralık	242.03	202.10	261.35	438.99	1202.28	722.21	4940.99	6750.24	

- ◆ Bilirsiniz ki ekonomisi zayıf bir millet fakirlik ve yoksulluktan kurtulamaz, toplumsal ve siyasî felâketlerden yakasını kurtaramaz. Memleketin idaresinde edinilen muvaffakiyet de ekonomide edinilen bilgilerin derecesi ile orantılı olur. Hiçbir medenî devlet yoktur ki ordu ve donanmasından evvel ekonomisini düşünmüş olmasın. Memleket ve bağımsızlık müdafaası için varlığı gerekli olan bütün kuvvetler ve vasıtalar ekonomik hayatın genişleme ve gelişmesiyle olabilir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

Sıra No.	Kuruluşun Adı	Kayıtlı Sermaye (Milyon TL)	Çıkarılmış (Ödenmiş) Sermaye (Milyon TL)	Takvim Yılı Kârı (Net)			Dağımları Kâr Payı (%)			Piyasa Fiyatı (TL)			
				1988 (Milyon TL)	1989 (Milyon TL)	1990 (Milyon TL)	1988 (Net)	1989 (Net)	1990 (Net)	Ekim 1990	Ağustos 1991	Eylül 1991	Ekim 1991
1	AKÇİMENTO	150.000	84.656,3	4.989	2.504	34.959	36	6,80	25	4.600	3.850	3.000	3.200
2	ANADOLU CAM	100.000	53.700	8.757	6.573	9.177	60	29	26	7.200	1.050	1.050	1.100
3	ARÇELİK	500.000	225.000	35.583	54.400	187.666	92	100	165	22.000	13.250	11.250	12.000
4	BAGFAŞ	200.000	200.000	22.717	22.450	21.113	40	40	50	15.500	1.500	1.300	1.450
5	BOLU ÇİMENTO	90.000	67.725	4.781	9.954	12.185	213,45	37	56,80	18.500	2.850	2.600	2.300
6	BRISA	607.500	151.875	29.888	43.705	21.024	103,20	44	12	5.200	2.800	2.250	2.150
7	ÇELİK HALAT	135.000	43.200	6.462	7.786	15.959	100	70	60	8.800	2.650	2.450	2.050
8	ÇİMSA	56.160	56.160	12.985	12.172	16.415	82,60	44	20	5.600	4.500	3.800	4.450
9	ÇUKUROVA ELEKTRİK	300.000	300.000	81.688	136.460	123.636	250	250	120	15.000	5.500	4.850	3.900
10	DOKTAŞ	50.000	50.000	4.523	3.023	19.120	58,50	27	70	12.500	7.300	6.400	7.100
11	ECZACIBAŞI YATIRIM	250.000	25.200	1.713	2.043	8.315	45	45	50	46.000	23.000	21.000	18.250
12	EGE BİRACILIK	12.600	12.600	9.607	14.090	48.146	130	80	130	36.500	54.000	45.000	55.000
13	EGE GÜBRE	50.400	36.000	900	(1.257)	(2.758)	18	-	-	1.300	700	575	575
14	EREĞLİ DEMİR ÇELİK	2.500.000	768.000	288.834	451.914	430.977	175	50	30	12.250	4.100	3.850	3.200
15	GOOD-YEAR	80.000	35.169	12.548	4.135	(32.095)	60	15	-	5.900	5.500	4.600	4.950
16	GÜBRE FABRİKALARI	240.000	120.000	(3.377)	134	10.515	-	-	-	1.400	800	700	750
17	GÜNEY BİRACILIK	8.400	8.400	3.388	3.816	13.564	60	35	75	12.750	15.250	13.750	15.250
18	HEKTAŞ	50.000	25.467,8	3.346	3.330	7.119	375	60,80	71	6.600	1.450	1.400	1.250
19	İZMİR DEMİR ÇELİK	1.000.000	675.000	(8.616)	(12.898)	(31.223)	-	-	-	1.250	700	650	550
20	İZOCAM	30.000	30.000	4.877	7.680	17.242	120	85	82,50	11.000	6.300	5.600	7.300
21	KARTONSAN	108.000	108.000	4.792	10.061	21.950	20	30	35	5.200	1.950	2.100	2.200
22	KAV	50.000	27.000	4.428	8.961	8.458	75	75	64	12.500	7.600	3.350	3.300
23	KOÇ HOLDİNG	1.000.000	400.000	40.793	90.511	139.062	60	110	32,60	22.000	13.250	1.000	11.250
24	KOÇ YATIRIM	100.000	36.000	7.220	18.530	26.219	50	60	60	18.750	20.000	8.500	18.500
25	KORDSA	151.875	151.875	34.928	34.822	39.345	96	45	21	4.300	3.100	2.800	3.100
26	KORUMA TARIM	33.412,5	33.412,5	7.458	2.020	3.699	111	20	35	9.300	1.350	1.100	1.350
27	MAKİNA TAKİM	20.000	16.650	282	2.487	1.038	5	100	17	14.000	1.100	925	850
28	METAŞ	450.000	75.000	(9.842)	5.447	(38.202)	-	-	-	700	550	475	400
29	NASAŞ	90.000	90.000	162	1.149	2.843	-	2	-	2.200	575	500	425
30	OLMUKSA	100.000	38.500	8.292	2.502	214	35	16	-	3.650	1.800	1.500	1.500
31	OTOSAN	100.000	65.595	31.463	41.880	101.989	70	60	95	14.000	7.500	6.500	6.300
32	PINAR SÜT	18.000	5.400	1.635	2.568	909	37,80	53,60	7,50	5.600	3.350	2.650	2.700
33	RABAK	45.000	45.000	6.753	323	3.727	40	15	20	5.400	3.600	1.000	925
34	SARKIYSAN	37.800	37.800	9.725	22.595	29.187	90	150	200	41.500	8.000	6.800	7.500
35	TELETAŞ	250.000	50.000	24.473	21.177	29.366	85,80	55	27	4.700	6.200	6.300	6.700
36	TÜRK DEMİR DÖKÜM	250.000	100.000	9.472	11.176	31.730	44	30	50	8.900	11.500	5.000	6.900
37	TÜRK SIEMENS	-	21.000	10.119	23.572	19.542	68,50	90	50	22.000	13.000	11.250	9.600
38	T. İŞ BANKASI -B-	-	30.000	121.414	124.238	181.611	46,08	37,74	46,47	41.000	9.750	8.200	7.200
39	TÜRKİYE ŞİŞE VE CAM	1.000.000	186.138,8	12.084	17.559	29.837	20	15	20	26.500	2.400	2.000	2.000
40	YASAŞ	54.000	27.000	1.609	2.676	3.788	20	23,82	17,66	2.300	1.200	1.400	1.450

Ekonomik Göstergeler (İç)

	1989	1990	1991		
			Haziran	Temmuz	Ağustos
T. C. MERKEZ BANKASI					
Döviz ve Altın Mevcudu (milyon \$)	5976.9	7524.0	6545.0	6443.0	6447.0
Banknot Mikdarı (milyar TL)	8365.4	14265.4	18736.0	17816.7	19508.2
T. C. Merkez Bankası Kredileri (milyar TL)	6699.1	7641.2	11100.1	11655.7	12593.6
Hazineye Kısa Vadeli Avans (milyar TL)	2564.9	3064.1	5497.5	4591.1	4455.9
BANKALAR (milyar TL)					
Toplam Mevduat	48234.9	72779.8	76996.5		
Ticarî Kuruluşlar Mevduatı	9627.9	14597.4	12984.8		
Tasarruf Mevduatı	22831.4	32569.3	40867.9		
Vadesiz Tasarruf Mevduatı	3377.1	5268.0	5334.3		
Vadeli Tasarruf Mevduatı	19454.3	27301.3	35533.6		
Mevduat Sertifikası	1978.4	2381.9	2448.0		
Resmî Kuruluş Mevduatı	1698.8	3519.4	3458.4		
Bankalar Mevduatı	4262.9	6837.6	3768.1		
Diğer Kuruluşlar Mevduatı	7835.6	12874.2	13469.4		
Döviz Tevdatı	14170.3	22538.0	31412.6		
Toplam Krediler	46046.6	80034.2	90946.8		
Tarım	7364.1	12823.1	10640.1		
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	5424.3	8319.8	10356.7		
Mesleki (Küçük Esnaf ve Sanatkâr)	1496.5	2477.4	2676.1		
Gayrimenkul	3453.4	5094.4	5890.85		
Denizcilik	105.2	107.7	116.47		
Turizm	780.6	1209.4	1454.82		
Diğer İhtisas Kredileri	34.9	238.7	162.45		
Ticarî, Sınal, Sair	27387.6	49763.6	59649.42		
PARA ARZI (milyar TL)	20358.3	29763.6	33419.00	33445.0	35822.0
FİYATLAR (DİE Toplan Eşya 1981 = 100, Tüketici Fiyatları 1987 = 100)					
Toplan Eşya Fiyatları İndeksi (Genel)	2140.8	3524.4	641.5	655.9	686.9
Tarım (Genel)	2019.8	2992.5	607.8	596.6	611.4
İmalat Sanayi (Genel)	2157.7	3244.5	652.9	675.1	707.3
Tüketici Fiyatları (Türkiye)	348.6	559.2	731.4	741.0	770.5
Tüketici Fiyatları (İstanbul)	-	550.4	708.4	723.0	749.0
DIŞ ÖDEMELER (milyon \$)					
Dışalım (CIF)	15726.6	22302.3	9652.9	11411.0	13145.8
Dışsatım (FOB)	11627.3	12959.5	6283.6	7277.4	6767.7
İşçi Dövizleri	3040.0	3426.0	1285.0	1585.0	1887.0

Notlar: (1) TCMB altın ve döviz mevcuduna, altın stokunun yeniden değerlendirilmesinden doğan değer artışları dahildir. (2) TCMB kredilerine, borç tahkimleri (konsolide edilen krediler) dahil değildir. (3) Banka kredileri aynı 1989 yılı sonu itibarıyla değiştirilmiştir. (4) Para arzı (M₁) dar tanımıdır. (5) Toplan eşya fiyatları, 1991 Ocak ayından itibaren «1987 = 100» olarak verilmektedir.

Görüşler

Dr. RIZA ERDEĞİRMENÇİ

Kapitalizm Kapitalizme Karşı

MERYL Streep ile Dustin Hoffman'ın başrollerini oynadığı bir filmin ismini andıran yazı başlığımız, günümüz ekonomik gelişmeleri karşısında yaşanan sancuların bir yansıması olsa gerek.

Kapitalizmin düşmanı komünist sistem çöktü, devletler dağılıyor ve herkes liberal ekonomi düzenine ya da pazar ekonomisi sistemine doğru koşar adımlarla ilerliyor. Ne mutlu bir gelişme! Ancak, Batı dünyasına dönüp baktığınızda, bu mutluluk herkesçe paylaşılmıyor. Bunun birkaç basit nedeni var:

- Liberal ekonomi düzeninin hangi şartlarda daha çok başarılı olduğu henüz Batı ülkelerinde tespit edilebilmiş değildir. Tespit edilmiş olsaydı, herhalde Thatcher paldır küldür iktidarı bırakmak zorunda kalmazdı.

- Doğu Bloku ülkeleri kurumsal reformlar aşamasını süratle geçmişlerdir. Ancak, işgücü ve sermaye pazar-

larını oluşturma aşamasında ciddi sıkıntılar içindedirler. Bankaları bağımsız kılmak güzel olmakla beraber, «Devlet kesiminin sermaye ihtiyacını düzenleyecek kaynak akışı hangi sistemle sağlanacak?» sorusunun cevabı henüz kesinleşmemiştir.

- Halklar pazar ekonomisini refah ile eşit tutar bir anlayışın içine itmişlerdir. Şu anki kapitalist sistemde, genel refah artışının enflasyonu arttırmadan sağlanabileceği bir çözüm bulunamamıştır, en azından pratikte!

- Günümüze kadar ekonomik model ihraçlarının yüzde yüz başarılı olduğu görülmemiştir. Şayet öyle olsaydı, IMF'in modelini uygulayan ülkelerin birinde % 30, bir diğerinde % 1000 enflasyon yaşanmazdı.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, herkesin ağızında bir liberal ekonomi, pazar ekonomisi (Türkiye'de de «serbest pazar ekonomisi» terimi üretildi bu meyanda) lafıdır gidiyor. Sanki ka-

pitalizmin yeni bir aşaması hem de daha mükemmel bir aşaması keşfedilmişcesine.

Oysa bilindiği üzere piyasa ekonomisi, liberal ekonomi, pazar ekonomisi, arz ekonomisi gibi terimler, Karl Marx'ın sosyalizminden çok daha eskidirler. Liberal teorilerin rafa kaldırılmasında 1929 krizi, İkinci Dünya Savaşı nesnel etkenleri oluştururken, populist eğilimli yaklaşımları ile ünlenen Keynezyen teorilerin uygulamadaki başarıları da önemli bir faktör olmuştur.

Liberal teorinin raftan indirilip yeniden ısıtılmasında etken olan tarihi olay ise, 1970'li yıllarda yaşanan ikinci büyük ekonomik kriz olmuştur. Özetle, liberal ekonomi ya da pazar ekonomisi teorileri birkaç yüzyıllık geçmişe sahiptirler ve Batı dünyasının en ciddi gelişmelerini yaşadığı 1940-1970 yılları arasını dinlenmeyle geçirmişlerdir.

Durum böyle olunca Avrupa'nın, köklü tarihi yapıya sahip, kapitalist ülkelerinin liberal ideolojilere bir can simidine sarılır gibi tutunmaları beklene mezdi, öyle olmadı da zaten!

Batılı iktisatçılar, bizim sandığımızın tersine, günümüzde liberal teorileri evrensel bir tabu gibi yorumlama yoluna gitmeyip tartışıyorlar ve liberal uygulamaları kapitalizmin Amerikan patentli bir uzantısı gibi algılıyorlar. Bu bakış açısı beraberinde, iki tür kapitalist modeli getiriyor:

- Amerikan ağırlıklı Anglosaxon Modeli ve
- Almanya ağırlıklı Kıta Avrupa Modeli (1).

İki modelin tartışması aslında, günümüz ekonomi dünyasında kapitalizm ile kapitalizmin değil, kapitalizm ile kapitalizm arasında bir savaşın var olduğunu ve Batı'nın Amerikanvari bir liberal modeli bütünüyle kabul etmekten uzak olduğunu hatırlatmaktadır.

Nedir iki modeli birbirinden ayıran ana etkenler? Bunları ünlü Planlamacı/Yönetici Michel Albert'in terimleriyle dört başlıkta toplayabiliriz (?).

- Her iki modelde şirketin yeri
- Eşitsizliklerin gelişme yönü
- Alman modelinin toplumsal ağırlığı
- Amerikan modelinin dayanılmaz çekiciliği

Şirketin Ekonomideki Yeri

Ülkemizde de olduğu gibi, dünyanın her yerinde finans ve banka sistemleri büyük bir evrim geçirmektedir ve bu evrimin karşısında olmanın hiçbir anlamı yoktur. Ancak bu finans evriminin getirdiği sürat ve kolaylıkların sonuçları her iki modele oldukça değişik yansımaktadır.

Amerikan modelinde hâkim olan Borsa'dır ve herşey alınıp satılır. Borsa'nın ekonomik hayata bu derece hâkim olduğu bir sistemde de uzun vadeli projelerden çok gelecek 3 ay sonunda yayınlanacak kâr/zarar hesapları önem kazanmaktadır. Risk kapital

(1) 1980'li yıllar öncesindeki Neoklasik ve Keynezyen model tartışmaları ile belli paralellikleri düşünmemek elde değil.

(2) M. Albert: «Capitalisme Contre Capitalisme», Seuil 1991.

Amerika'da büyümüştür, bankacılar iyi bir kazanç çekecekleri her işe yeşil ışık yakmaktadırlar, tek hedef daha fazla para kazanmaktır. Amerika'da parayı bulanın bir şirketi Borsa'da satın alması, neredeyse bir daire satın almak kadar kolaydır. Lee Iacocca'nın ülkemizde yayınlanan ikinci eseri, akşamdan sabaha şirketin yeni sahibi tarafından kapıya konan Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdürlerin ibret verici hikâyeleriyle doludur (3).

Almanya'da ise şirketlerin başlıca hissedarları aileler, bankalar ya da sigorta şirketleridir. Bu hissedarlar kısa vadeli kârlardan çok uzun vadede şirketin yapısını muhafaza etmeyi hedeflemektedirler.

500 işçiden az kapasiteli 300.000 Alman aile firmasından oluşan küçük sanayi ordusu, Alman GSMH'sının üçte ikisini ve Alman ihracatının % 30'unu üretmektedir. Almanya'nın 1990 yılı ihracatı, ABD'den fazla olup, 420 milyar \$ civarında seyredirken, bu aile firmaları topluluğu 130 milyar \$'lık payı gerçekleştirmişlerdir (4). Alman modelinde finans mekanizmaları ve bankalar, sanayi için ve ekonominin uzun vadeli istikrarı için çalışmaktadır. Alman sanayiinin dünya pazarlarının en verimli ihracatçısı olmasında bu desteğin rolü çok büyüktür.

1990 yılı itibarıyla Almanya'da kote olan firma sayısı 500 iken, İngiltere'de bu rakam binlerle ifade edilmektedir. İngiltere'nin GSMH'sı Fransa-

dan küçük iken, Londra Borsa'sının iş hacmi Paris'in en az 3 misli fazla olmaktadır.

Kıta Avrupa modelinde hedef uzun vadeli bakış açısı ve konsensüse dayalı bir yönetim tarzı (Hissedarlar, yöneticiler, çalışanlar ve sendikaların rolü çok açık bir şekilde belirlenmiştir.) iken, Amerikan modelinde kral borsada büyük oyunların mucidi yuppie'ler (Maalesef onların yıldızı da sönmeye başlıyor.) ve kısa vadede büyük kârlar bekleyen portföy yönetimi yapan hissedarlardır.

Borsanın mantığını düşünürseniz bu sonuç normaldir. Şayet sermayenizin yarısı Borsa'ya açılmış ise ve 9. ay sonuçlarınızdan memnun olmayan hissedarlarınız satışa başlarsa ne olur? Hisselerin değeri düşer, dolayısıyla, şirketin değeri düşer ve bankalar üstünüze gelir, sonuç malum. (Amerikan borsasında herşey günlük izlendiği için küçük hissedarlar kraldır.)

Eşitsizliklerin Artması

Ekonomik gelişmenin sonunda herkesçe beklenen, orta sınıfın ya da bizdeki adıyla orta direğin aldığı payın büyümesidir. Böylece zenginler ile fakirler arasındaki uçurum kapanır ve daha müreffeh bir toplum, daha istikrarlı bir ekonomi elde edilir. (Marjinal tüketim katsayısı, zenginlere oranla çok daha yüksek olan orta direğin gelişmesi, iyi yönlendirilebilirse ekonomiler için önemli bir büyüme aracı olabilir.)

Amerika'da 1980-89 yılları arasın-

(3) L. Iacocca; «Sözün Özü», Form Yayınları, 1989.

(4) «Alman Mucizesinin Sırrı»; Ekonomik Panorama, Sayı 43.

da ne olmuştur. çalışanların ücreti % 50 artarken, yöneticilerinki 2,6 ile çarpılmıştır. Ve 1990 yılında en zengin 2,5 milyon Amerikalının kazandığı para en fakir 100 milyon Amerikalının kazandığından fazladır. Ve yine OECD kaynaklarına göre orta sınıf toplam Amerikan nüfusunun % 54'üne tekabül ederken, bu rakam Almanya'da % 70'dir. The Economist'in verilerine göre son bir yılda işçi ücretleri Almanya'da % 7.1 artarken, bu oran Amerika'da % 3.3 düzeyinde kalmıştır.

Amerika'da muteber olan yöneticiler sanayicilerden değil, parayla ve borsayla en iyi oynayan gençlerden çıkmaktadır. Bu kişiler şirketlere kısa vadede önemli işler yaptırıp çok büyük paralar kazanmaktadırlar. Ama bu yöneticiler, ülkelerinde eşitsizliğin, işsizliğin artmasıyla, Amerikan sanayi ağının yavaş yavaş çözülmesiyle, ya da ülkeye Japonların giderek yerleşmesiyle ilgilenmemektedirler.

Buna karşın, Fransız Parlamento-su'nda, «Turizm sosyal bir haktır, her Avrupa vatandaşı yılda iki kere seyahate gidebilmelidir ve bunu devlet sağlamalıdır.» diye karar çıkarılmaktadır (5).

Alman Modelinin Üstünlükleri

Oldukça dengeli bir sermayedar yapısına sahip Alman modeli şirketleri, kaynaklarını uzun vadeli değerlendirme imkânına sahiptirler. Siemens

cirosunun % 11'ini araştırmaya harcarken, General Electric için bu oran % 1'dir. Amerikan lise öğrencilerinin % 20'si telefonun 1950'den sonra icat edildiğine inanmakta ve 1976 yılında liseden mezun olan 700.000 kişi bugün diplomalarını okuyamamaktadır. Eğitim ve araştırmanın Amerikan toplumdaki yerinin giderek zayıflaması, ülkenin ekonomik verimliliğini azaltmakta ve bunun yıllık maliyeti 25 milyar doları aşmaktadır. Lee Iacocca'nın eserinden alıntılara devam edersek sonuçlar giderek şaşırtmaktadır:

Amerika'da 37 milyon kişinin hiçbir sağlık sigortası yoktur, 3-5 yaşındaki çocukların sadece % 50'si kreşe gidebilmektedir (bu oran Fransa'da % 98'dir) ve çocuk ölümleri oranında Amerika 19. sırada yer almaktadır.

Kıta Avrupa'sı eğitime, sağlık sigortasına, işsizlik sigortasına, araştırmaya daha fazla kaynak ayırmakta ve önem vermektedir. Olaylara toplumsal yönüyle bakmaktadır. Amerikan sisteminde bireysellik önemlidir ve kimse bir diğersinin yükünü çekmeyi kabullenmemektedir. Herkes kendi başarısı ve kazancı için yaşamaktadır.

Hangisi daha doğrudur?

Amerikan Modelinin Dayanılmaz Çekiciliği

Bugünün gençlerinin çoğu Amerikalı gibi giyinmeyi, Amerikalı gibi yaşamayı ve Amerikalı gibi para kazanmayı özlemektedir. Amerika'da rüya vardır, gelecek vardır, yarış imkânları vardır; oysa Kıta Avrupa'sında oyunun kuralları belirlenmiştir.

(5) «Enjeu Touristique»; J. Dominati, Economica 1989.

Yuppie olma şansız Kıta Avrupa'sında oldukça düşüktür. Bugün birçok genç bir Amerikan yatırım bankasında, ya da finans kurumunda ekranın arkasına geçerek yüzyılın en iyi alım/satımını yapmayı ve bunu sevgiliyle Manhattan'daki evinin balkonunda şampanya içerek kutlamayı hayal etmektedir. İşsizlik, sosyal sigorta, emeklilik hakkı, metronun çürümesi vesaire ile uğraşmamaktadır. İşte Amerikan modelinin başarısı buradadır: Bireyselliği ve umudu birlikte getirmiştir, gençlerde karamsarlığı yok etmiştir. Bu modelin başarılı olmasında belki de en önemli rolü bu özellik oynayacaktır.

SONUÇ

Ülkemizde yayınlanan «Ulusların Yeni Zenginliği» kitabıyla popüler olan, ünlü liberal iktisatçı Guy Sorman ise tüm bu düşüncelerin pür ideoloji olduğunu söylüyor. Ona göre liberal/sosyal demokrat ya da Alman/Amerikan model tartışmaları yanlıştır. Çünkü kapitalizm evrenseldir ve modeller her ülke tarihinin yarattığı ampirik ürünlerdir (6). Sorman'a göre: «Örneğin Amerika'da zenci kesimde işsizlik ve fuhuş fazla ise, bu Amerika'da gelir dağılımı bozukluğundan değil, zencilerin tarihi ve kültürel miraslarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir ülkeye Amerikan mı yoksa Alman modeli mi uygulayalım tartışmasından önce, ilk olarak o ülkenin tarihi, kültürel, sosyolojik ve ekonomik yapısının iyi bilinmesinde yarar vardır. Belki o zaman kapitalizmin en

doğru yorumunu yapabilirsiniz. Yoksa Reagan modelini alıp bir ülke ekonomisine uygulamaya kalkarsanız ideolojik bir saplantıya girersiniz.»

Bu bağlamda iyi model, kötü model tartışmaları kadar, iyi uygulamacı kötü uygulamacı ayırımı da önem kazanıyor galiba. Ünlü iktisatçı J. Schumpeter «Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi» adlı eserinde şöyle demiş midir? «Kapitalizmin işleyişini bozacak olan, onun yarattığı bürokrat, politikacı, hukukçu ve profesörlerden oluşan bir sınıftır.»

O zaman kapitalizmin başarısı uygulamada, ülkesini çok iyi tanıyan ve hazır model ithal etme hevesinden uzak kişilerin bulunmasına bağlı kalmaktadır.

Siz ne dersiniz!..

banka ve
**ekonomik
yorumlar**
Aylık Dergi

Ciltlenmiş
eski sayılar

İSTEME ADRESİ:

Binbirdirek Mahallesi
Suterazisi Sokak No. 6/2
Sultanahmet - İstanbul
Telefon: 518 17 32

(6) Guy Sorman, L'Expansion No: 1629

Akbank'ın çağdaş bankacılık anlayışıyla
yarınlara bugünden ulaşmak...
Tutarlılıkla, güçle, başarıyla, güvenle
bütünleşen çağdaş bankacılık anlayışıyla.
Her gün ilerleyen, yükselen bir bankayla
yürümek... Maddi varlıkları gittikçe
büyüyen, dünya bankaları arasında sürekli
yükselen bir bankayla yükselmek...

Çağ Akbank'la yaşamak... Geleceği Akbank'la yakalamak...

Elektronik çağında,
otomatik vezne-AkMatikler'le,
kredi kartlarıyla, bireysel kredileriyle hizmet
sunan bir bankayla çalışmak...
Milyonların güvenini kazanmış bir bankaya
güvenmek ve Akbank'la yarınlara
ulaşmak, geleceği Akbank'la yakalamak.

AKBANK
"Güveninizin Eseri"

Dış Basından

Derleyen: Doç. Dr. NİLSEN ALTINTAŞ

Döviz Kurları İşlerliğini Koruyor mu? (*)

1980 yıllarında birçok ekonomist «uluslararası ayarlama mekanizması»nın işlemez hale geldiği görüşünde birleşiyordu. Ancak, yeni çalışmalar bu mekanizmanın halen işlerliğini koruduğunu belirtmektedir.

1980 ile 1985'in ilk çeyreği arasındaki dönemde doların ticaret ağırlıklı değeri % 67 oranında yükseldi; ancak, 1987'de –şekilden de anlaşılacağı gibi– başladığı değerden daha da aşağılara düştü. Doların yükselmesiyle birlikte cari hesap açığının da artması sürpriz değildir. 1985 yılına kadar bu açık GSMH'nin % 3'üne tekbül edecek şekilde 122 milyar dolar mertebesindeydi. 1985'den sonra paranın hızla değer kaybetmesine rağmen bütçe açığı gitgide artarak 1986 ve 1987 yıllarında sırasıyla 145 milyar dolar (GSMH'nin % 3.4'ü) ve 162 milyar dolara (GSMH'nin % 3.6'sı) ulaştı.

Ekonomistler bundan çok tedirgin oldular ve endişelendiler. Amerika'nın böyle bir bütçe açığını sonsuza dek finanse etmesi beklenemezdi. Böylelikle, döviz kurlarıyla cari hesap açığı arasındaki «uluslararası ayarlama mekanizması» işlerliğini kaybetmiş gibi göründü. Dünya ekonomisinin akibeti çok kötü görünüyordu. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası'nın (WB) gündemlerinin ana konusu Amerika'nın açığının ne şekilde kapatılabileceği idi.

Bu sene 11 Ekim'de Bangkok'da başlayan toplantıda bu konudan güçlükle bahsedilebildi. Çünkü 1988'den itibaren açık gitgide azalarak geçen sene 97 milyar dolara (GSMH'nin % 1.8'ine) düştü. IMF'nin projeksiyonlarına göre bu sene

(*) The Economist, 12-19 Ekim 1991.

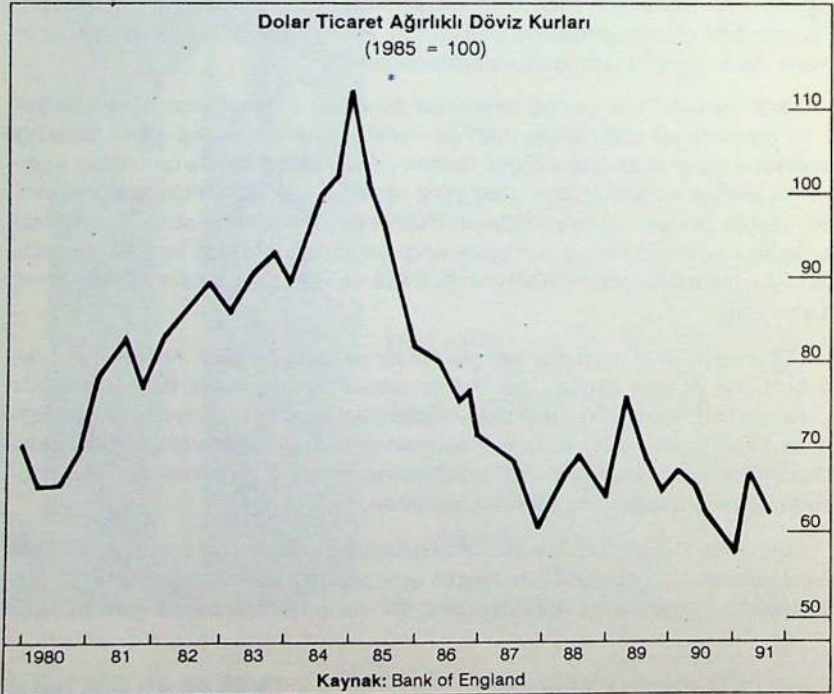
hemen hemen tamamıyla kapanması bekleniyor. Ancak, Körfez krizi sebebiyle tablodan anlařılacađı gibi 1992 yılında tekrar aŐađıya dođru bir dűŐű öngörülüyor.

1990 sonralarına doğru, dolar kurlarlarıyla ticari dengeler arasındaki bozulan bağlantıyı dikkate alan teoriler popüler oldu. Bu dűŐűncelerin destekçileri halen olmakla beraber son on senede geliŐen olaylar bu durumun sürpriz olmadığını gösterdi. Massachusetts Institute of Technology'de Paul Krugman tarafından yapılan bir çalıŐmada bu teoriler ve delilleri yeniden incelendi (**).

Bazı yorumcular 1985'den sonra cari hesap açığının azalmasındaki yavaŐlama sebeplerinin yapısal faktörlerden kaynaklandığına inanmaktadır. Bazıları ise fiyatları ne olursa olsun Amerikan mallarının Japon malları karŐısında rekabet edemediğini dűŐ nmektedir.

Diđer bir grup ise pazara göre fiyatlandırmadan söz etmektedir. Bu dűŐűnceye göre, yabancı üreticiler pazar paylarını koruyabilmek için, 1988'den itibaren pa-

(**) Paul Krugman; "Has the Adjustment Process Worked", Institute for International Economics, October 1991.

raları değer kazandıkça kâr marjlarını kısarak fiyatları düşürdüler. Konuyla ilgili diğer bir teoride ise isteri (hysteresis) etkisinden söz edilmektedir. Buna göre bir pazar kaybedildiğinde bu pazarın geri kazanılması oldukça zordur. 1980'den sonra dolar sebebiyle ihracat fiyatları daha da yükseltildiğinde, Amerika yabancı müşterilerini kaybetti. Daha sonraları doların tekrar 1980'lerdeki seviyesine düşmesi, bu müşterileri geri kazanmaya yetmedi.

Diğer bir grup ekonomist ise uzun süre dolar kurlarındaki değişmelerin cari hesap dengesindeki değişikliklere sebep olamayacağı görüşünü savundu. Onlara göre, «ayarlar mekanizması» hiçbir zaman nakit paradaki oynamalara bağlı değildir; tam aksine bu değişikliklerin hiçbir etkisi yoktur; bunlar sadece can sıkır. Bu ekonomistler ülkelerin döviz kurlarını sabitleştirmeleri ve bunu hiçbir zaman değiştirmemeleri gerektiğini savunmaktadırlar.

P. Krugman bu grupların hiçbirinin görüşlerinin gerçeklere uymadığına karar vermiş, sonuç olarak bu konuda üç ana görüşün belirgin olduğunu ifade etmiştir. Bunlar; (i) döviz kurları cari hesap dengelerini etkiler, (ii) bunların arasındaki bağ sabittir, (iii) «ayarlar prosesi» için döviz kurlarında değişiklik yapmak zorunludur; şeklindedir.

P. Krugman'ın döviz kurlarının cari hesap dengelerini etkileyeceği şeklindeki görüşü oldukça gerçekçidir. Doğru verilerle beslendiği takdirde, standart döviz kuru modellerinin 1980'lerde Amerika'nın cari hesap açığına oldukça uyduğu anlaşılmaktadır. (Burada «doğru veriler»den, doğru olarak hesaplanması güç olan bilgi-

IMF PROJEKSİYONLARI

	Gerçek GSMH/GSYİH (% Değişim)			Tüketici Fiyatları (% Artış)			Cari Hesap Dengesi (GSMH'nin %'si Olarak)		
	1990	1991	1992	1990	1991	1992	1990	1991	1992
ABD	1.0	-0.3	3.0	5.4	4.5	4.0	-1.7	-0.3	-1.5
Japonya	5.6	4.5	3.4	3.1	3.4	2.7	1.2	1.9	1.7
B. Almanya	4.5	3.1	2.0	2.7	3.5	3.5	2.9*	-0.5*	0.6*
Fransa	2.8	1.3	2.4	3.4	3.3	3.0	-0.7	-0.8	-0.7
İtalya	2.0	1.3	2.5	6.5	6.3	5.6	-1.3	-1.2	-1.4
İngiltere	0.8	-1.8	2.4	9.5	5.9	3.9	-2.6	-1.1	-1.2
Kanada	0.5	-0.9	3.8	4.8	5.9	2.8	-3.3	-2.8	-2.3
Bütün Endüstriyel Ülkeler	2.6	1.3	2.8	4.9	4.5	3.8	-0.6	-0.2	-0.5

(*) Pan-German rakamları, 1 Temmuz 1990.

sayar gibi ürünler dışındaki diğer bütün mallarda kaliteye göre ayarlanmış fiyat endeksi kastedilmektedir.) Geçmişe bakıldığında, P. Krugman; doların düşüşüyle cari hesap açığının azalması arasında meydana gelen gecikmenin, ekonominin denge pozisyonunda olmayıp, doların değerinin aşırı derecede yükselmiş olmasından kaynaklandığını belirtmektedir.

P. Krugman'ın öne sürdüğü (ii) ve (iii) şıklarındaki diğer görüşleri için yeterli derecede geçerli sebebi elinde yoktur. Başka bir şey bilinmeden ve sadece bir olay analiz edilerek döviz kurlarıyla ticaret dengesi arasındaki bağı sabit olduğunu ya da «ayarlama» için döviz kurlarında değişiklik yapmanın zorunlu olduğunu söylemek güçtür. Esasen Avrupa para sistemi (EMS) de bu iki görüşü zayıflatmaktadır. Avrupa için ticaret dengeleri yarı sabit döviz kurları dışında geniş çapta değişmektedir. «Bretton Woods sabit döviz kurları» sistemi dış dengelerdeki değişikliklerle uyumaktadır. Ülkeler içinde bölgesel cari hesap dengesizlikleri artık hiçbir zorluk olmadan birbirine uydurulabilmektedir. Bunun için döviz kurlarında değişiklik yapmak zorunlu değildir.

P. Krugman'ın belki, «zorunludur» yerine «arzu edilir», «istenir» şeklinde bir ifade kullanması uygun olabilirdi. Esnek döviz kurlarının (ithal enflasyonun önlenmesi, rekabeti koruyabilmek için devalüasyon imkânı) olmasının faydası, maliyetlerin üstesinden gelebilmesidir. (İçerde inatçı enflasyonun oluşması ihtimali, bölünmüş pazarların verimsizliği ve birbirine kıyasla belirsiz fiyatlar.)

P. Krugman maliyet dengesi ile değişken döviz kurlarının faydası konusunda ikna edici kesin bir delil gösterememektedir. Ancak, rekabeti koruyabilmek amacıyla devalüasyon yapılabilmesi için de döviz kurlarının, ekonomik politikanın kontrol edilebilir bir enstrümanı haline getirilmesi gerekir. 1980'lerden alınan kesin ders, çivisi sökülmüş doların hiçbir şey ifade etmediğidir.

BANKA VE EKONOMİK YORUMLAR (AYLIK DERGİ)

İDARE YERİ : Binbirdirek Mahallesi, Suterzizli Sokak No. 6 Kat 2; 34400 Sultanahmet - İstanbul • TELEFON : 518 17 32 • YAZIŞMA : P.K. 769; 80005 Karaköy - İstanbul • AÇIKLAMA : Dergi'deki yazılar kaynak göstermek koşuluyla alınabilir • KDV DAHİL 1991 İÇİN YILLIK ABONE : 68.000 TL; ÖĞRENCİLERE : 34.000 TL • İLAN FİYATLARI : Arka Kapak 2.000.000 TL, Ön Kapak İçi 1.200.000 TL, Arka Kapak İçi 1.000.000 TL, Tam Sayfa (Ekonomik Yorumlar bölümü öncesi ve içi) 800.000 TL, Tam Sayfa 700.000 TL, Yarım Sayfa 400.000 TL, Çeyrek Sayfa 200.000 TL, Kapakta Renk Farkı (tek renk için) 500.000 TL • NOT: İlan fiyatlarına % 12 oranında KDV ilave edilecektir. • BANKA HESAP NUMARALARI (İstanbul): Akbank Türbe Şubesi 443, İş Bankası Cağaloğlu Şubesi 256319, Yapı Kredi Çemberlitaş Şubesi 2269-9, Ziraat Bankası Beyoğlu Şubesi 768 • DİZGİ VE GRAFİK DÜZENLEME : Yazıvesi, Telefon: 512 60 43 • BASKI : Yayıncılık Matbnası, Telefon: 527 42 41 • CİLT : Kuşak Ofset • Telefon: 527 41 03 • BASKI TARİHİ : 30 Kasım 1991 •

EKONOMİK GÖSTERGELER DİŞ DÜNYA (EKİM 1991)

Ülkeler	GSMH/GSYİH *	Toptan Fiyatlar	Ücretler Kazançlar *	İşsizlik Oranı (%) (En Son)	Dış Ticaret Dengesi * * (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Carli İşlem Dengesi (Milyar \$) (Son 12 Ay)	Faiz Oranları (%)		
							Para Piyasası (3 Aylık)	Ticari Bankalar	
								Kredi	3 Aylık Mevduat
A.B.D.	-0.9	0.6	2.9	6.7	-77.5	-33.8	5.34	8.00	5.36
Avustralya	-2.4	1.8	3.2	10.2	3.0	-11.4	8.63	13.50	8.63
B. Almanya	4.3	2.6	7.0	6.4	20.3	-4.8	9.35	11.50	8.51
Belçika	3.4	-0.1	3.5	8.7	-1.6	3.4	9.31	12.75	9.29
Fransa	1.5	0.6	4.4	9.5	-10.4	-11.2	9.06	10.00	9.19
Hollanda	2.6	2.7	3.8	4.4	7.3	10.0	9.29	11.25	9.29
İngiltere	-3.7	5.6	7.8	8.7	-19.1	-12.7	10.50	11.50	10.44
İspanya	2.5	1.7	8.9	15.3	-32.6	-16.6	12.61	16.00	8.50
İsveç	-1.9	1.4	3.3	3.1	5.4	-4.2	10.86	12.00	11.05
İsviçre	-0.8	0.2	5.2	1.3	-5.5	9.6	8.44	10.00	7.94
İtalya	1.4	6.9	8.4	10.0	-13.8	-14.9	11.50	12.50	b.d.
Japonya	5.0	0.4	6.5	2.2	86.4	52.3	6.21	7.00	3.75
Kanada	-1.5	-1.2	8.8	10.2	9.7	-18.4	8.05	9.00	8.20

Açıklamalar: (b.d.) = Belli Değil. Kaynak: The Economist, 26 Ekim - 2 Kasım 1991.

(*) Yıllık Yüzde Değişim.

(**) Avustralya, Fransa, İngiltere, Japonya ve Kanada için İthalat F.O.B., İhracat F.O.B.; Diğerleri için C.I.F / F.O.B.

**“BİRA”
BU KAPAĞIN
ALTINDADIR.**

Görüşler

Yazan: MARCELO SELOWSKY (*)

Çeviren: Prof. Dr. FEVZİ DEVRİM

1980'lerin Düzenleyici Önlemleri Sorunlara Genel Bir Bakış

**sürekli büyüme koşullarını sağlayacak ve
dış dengeyi yeniden kuracak politikaların
planlanması ve uygulanması**

1 1980'li yılların başında gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu üç tip dış şoktan olumsuz yönde etkileniyordu: (1) Bu ülkelerin belli başlı ihracat mallarının fiyatları düşmüştü. (2) Dünya piyasalarında reel faiz oranları yükselmişti. (3) Özellikle ticari kaynaklardan gelen uluslararası sermaye akımları bütünüyle kesilmişti. Bu dış şokların etkileri de üç yönde kendini göstermişti. Dış şoklar; (i) daha düşük mal fiyatları ve daha yüksek faiz oranları sonucu (ikincisi özellikle ağır borç yükü olan ülkelerde) gerek özel sektörde gerekse kamu sektöründeki kullanılabilir gelirleri azaltmış, (ii) borçlanmanın maliyetini artırmış ve (iii) ülke içinde döviz darlığına yol açmıştı. Bazı ülkeler kamu açıklarının enflasyonist finansmanından doğan yüksek enflasyon oranlarını deniyorlardı. Diğer ülkeler ise, esas itibarıyla 1970'lerin sonlarında görülen ağır dış borçların bir sonucu olarak, 1980'li yıllara büyük miktarlara varan dış borç yükü ile girmiş-

lerdi. Bu ülkeler, kredi itibarlarını iyileştirecek yeni ve elverişli bir dış ödemeler bilançosu dengesine ulaşmak zorunluluğunu duyuyorlardı.

Ekonomiyi düzenleme ve yapısal uyum tedbirleri, geniş anlamda, tüketim kalıplarının uyumu, kaynakların gerçekçi yerleşimi, sağlıklı ve devamlı bir büyüme yoluna yeniden girebilmek için gerekli faktör birikimindeki değişimler şeklinde tanımlanabilir. Bu yazı, böyle bir düzenlemeyi etkili kılmak için gerekli hükümet politikası tiplerini ele alıp incelemektedir.

Dış Dengenin Yeniden Temini

En acil yapısal düzenleme tedbiri, kısa vadede hâsıla kayıplarını asgariye indirecek ve büyüme hızını daha yüksek kılabilecek bir ekonomi kapasite-

(*) Marcelo Selowsky; «Adjustment in the 1980s: An Overview of Issues», Finance and Development, June 1987, pp. 11-14.

sini muhafaza edecek şekilde, sağlıklı bir cari işlemler dengesini ve harcaması seviyesini yeniden kurmaya çalışmaktır. Dış ödemeler bilançosunun cari işlemler dengesi, uluslararası ticarete konu malların iç piyasadaki tüketimini kısıtlayarak ve bu malların bu tür bir ticarete konu olmayan mallara nazaran fiyatlarını değiştiren harcamalar kaydırıcı politikalarla, genel harcamaları azaltıcı tedbirlerle daha iyi bir duruma getirilebilir. Bu politikaların her ikisi de, ithalatı azaltmak ve ihracatı geliştirmek suretiyle dış ticaret dengesi üzerinde olumlu etki meydana getirebilir. Tamamlayıcı mali ve parasal politikalarla birlikte yürütülmesi gerekli olmakla beraber, esas harcamaları kaydırıcı politika, gerçekçi devlasyon uygulamasına girişmektir.

Zamanlama gerçekten çok önemlidir. Harcama kaydırıcı politikaların özellikle arz üzerinde etki göstermesi zaman alacağından, düzenleyici tedbirlerin büyük bir kısmı harcama azaltıcı politikalar vasıtasıyla gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. Harcama azaltıcı politikalar uluslararası ticarete konu malların üretim seviyesini etkilemediği halde, bu tür malların ithalat ve ihracat seviyesini ve buna bağlı olarak da ticaret dengesini etkilemektedir. Buna karşılık, ticarete konu olmayan mallar için bu tür politikaların kullanılması, kısa dönemde hâsılat üzerinde çok ağır kayıplara sebep olabilmektedir. Dış ticarete konu olmayan mallar sektöründeki fiyat ve ücretlerin kısa vadede rijit olması halinde, sermaye ve emek faktörlerinin ticaret sektörüne transferi yerine, bu faktörlerin eksik istihdamı ile karşılaşılacaktır. Böylece, ödemeler dengesi durumundaki bir iyileşme,

dış ticarete konu olmayan mallar sektöründe önemli eksik istihdam seviyesi ve hâsıla kayıpları ile birlikte gerçekleşebilir.

Bu kayıplar, ticarete konu mallar sektörünün ticarete konu olmayan mallar sektöründen emek, sermaye ve doğal kaynak transferinde dikkate değer zaman aralığı bulunan ekonomilerde özellikle ciddi boyutlara ulaşacaktır. Bu durum, Aşağı Sahra Afrika ülkelerinin pek çoğu dahil olmak üzere, başlıca ihracat sektörleri madencilik ve ağaç ürünleri üretiminden ibaret olan ülkelerde görülmektedir. Bilindiği gibi bu tür faaliyetlerde yatırımların hâsıla vermesi uzun bir zaman almaktadır. Bu konuda diğer ekstem örnekler; ticarete konu olan ve olmayan mallar sektörlerinin önemli bir kısmı şehir ekonomisi içinde, faktör piyasaları oldukça iyi entegre olmuş ve daha homojen bir durumda bulunan ve esas itibarıyla inşaat veya ticarete çalışan emeğin ihracat sanayilerine transfer edilmesi veya eğitilmesi nispeten kolay olan Brezilya, Güney Kore ve Tayland gibi ülkelerdir.

Harcamalardaki esaslı azalmanın doğurduğu maliyeti, ülkeler, harcama kaydırıcı araçlara önem vererek daha fazla gelir elde etmeye mecburdurlar. Bu tedbirlerin arz tarafında görülen kaynak tahsisi etkilerinin uzun zaman alması sebebiyle, bu konuda alınacak tedbirlerin uygulanmasına hemen başlanmalı ve düzenli bir şekilde yürütülmelidir. Böylece, harcama kaydırıcı politikaların hemen uygulamaya başlaması ile, ülkede, daha az hâsıla kaybı ile daha istikrarlı bir gelişme temposu tutturulmuş olur.

Gecikmeli fakat katı bir harcama

azaltıcı politikanın uygulanması da, harcama unsurlarından biri olarak yatırımları kısma daha az gerek gösterdiği için, uzun vadeli büyüme özelliğine sahip bulunmaktadır. Bu durum, ülkeler için, düzenleyici tedbirlerin geciktirilmesini önleyici önemli bir başka sebeptir.

Yapısal Uyum Tedbirleri

Yapısal düzenleme tedbirleri, her geçen gün artarak gelişen yeni dış şartlara uygun olarak girişilmesi gereken yapısal reformlardan etkilenen kaynakların yeniden tahsisi ve faktör birikimi faaliyeti halini almaktadır. Her şeyden önce, döviz mevcudu yetersiz olduğu için, ülkeler, ithal ve ihrac ikame sektörlerini genişletmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak, bu genişleme maliyet unsuru dikkate alınmadan gerçekleştirilip devam ettirilmemelidir. Zira, ticaret politikası reformlarının amacı, en etkin ihrac ve ithal ikame sektörlerinin gelişmesini teşvik etmektir. Ayrıca, dış borçlanma da öncekinden pahalı hale geldiği için, iç tasarrufların artırılması daha büyük bir önem kazanmış olmakla beraber, bu tasarrufların oluşumunda maliyet faktörü etkilidir. En önemli husus ise, büyümenin yeniden temininde kaynak kullanımı etkinliğinin ve ekonomideki yeni yatırımların daha verimli olmasının önemli bir rol oynadığıdır.

Yapısal düzenlemenin amacı, ekonomik çevredeki değişmelere uyum sağlayacak iyileştirilmiş bir esneklik de dahil olmak üzere, devamlı ve sağlıklı büyüme şartlarını meydana getirmektir. Aşağıda yapısal reformun iki genel konusu üzerinde durulmuştur.

Bunlar; (i) kamu sektörünün alan ve işleyişini rasyonalize etmek ve (ii) özel sektörün karşılaştığı teşviklerin yapısını iyileştirmektir.

Kamu Sektörünün Rasyonalizasyonu

Kamu sektörünün hacmi, esas itibarıyla, büyük ölçüde politik güçlerin ve ekonomi dışı amaçların bir sonucudur. Bununla beraber pek çok ülkede halen, ekonomik kriter kullanılarak, kamu sektörünün alan ve işleyişini yeniden değerlendirme ve faaliyetlerin özel ve kamu sektörü arasında nasıl paylaşılacağına tercihini yapma ihtiyacının bilincine varılmıştır. Daha uygun dış şartlar altında mümkün ve uygun görülen ekonomi dışı amaçlar, bugün o ölçüde kabul görmemekte veya hüküm sürmemektedir. Bu kabule göre, kamu sektörünü özel sektörle rekabete zorlamak yerine, bu kesimi özel sektörün faaliyetlerini tamamlayıcı nitelikteki yüksek fayda temin eden faaliyetler üzerinde yoğunlaştırmaya çalışılmalıdır.

İki faaliyet alanı günümüzde özel bir öneme sahiptir. Bunlardan birincisi, uluslararası ticaret malları üreten en etkili sektörlerin gelişmesini destekleyecek altyapının oluşturulmasıdır. Daha iyi teknoloji uygulama, hizmetleri geliştirme, tarımda sulama imkânlarını artırma ve malların taşınmasını kolaylaştıracak şekilde ulaştırma altyapısındaki iyileştirmeler; bu konuda ilk akla gelen örneklerdir.

Diğer bir kamu sektörü faaliyet alanı ise, beşeri sermaye teşkiline yapılan yatırımlardır. Sağlık ve eğitim gibi alanlara yapılan bu yatırımlar, özel-

likle dışsallığın yüksek olduğu programlar ile gelir seviyeleri düşük ve sağlık hizmetleri veya eğitim için borçlanma imkânı olmayan ve bu hizmetlerden yararlanmak zorunda olanlar üzerinde yoğunlaştırılmalıdır. Gerçekte bu tür yatırımlar, sağlık ve eğitimle ilgili personel yanında diğer personele de doğrudan fayda sağlamaktadır. Kırsal alanda anne ve çocuklar için beslenme programları, salgın hastalıklarla mücadele ve aşılama kampanyalarını hedefleyen koruyucu sağlık tedbirleri ve temel eğitim hizmeti; devletin sübvansiyonlarının ve idari kararlarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Beşeri sermayeye yapılan bu yatırımlar sadece sosyal açıdan yüksek kârlılık göstermekle kalmaz; aynı zamanda bunlar, yönetim için, fakirlerin genel olarak gelirlerinin daha da düştüğü dönemlerde hayat standartlarını koruyucu araç durumundadırlar. Tedavi edici sağlık hizmetleri ve orta öğrenim gibi, tüketicilerin ödeme arzusu gösterdikleri hizmetler için, maliyet iyileştirici ve daha uygun ücretlerin daha geniş ölçüde uygulanması, diğer alanlarda kullanılabilecek kaynakları serbest bırakacaktır.

Kamu Teşebbüsleri:

Pek çok ülkede Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin açıkları genel kamu açıklarının önemli bir kısmını teşkil etmektedir. Yapısal düzenlemenin önemli bir yönü, bu açıkların büyüklüğünün günümüzde haklı gösterilip gösterilemeyeceğinin yeniden değerlendirilmesidir. KİT açıkları, tüketim mallarını sübvansiyon etmeyi amaçlayan fiyat politikasının bir sonucu olduğu takdirde, bazı sorular ortaya çıkmakta-

dır. Bu sorular şunlardır: Bazı özel tüketicilerin sübvansiyon edilme sebebi nedir? Bu özel tüketiciler toplumun en fakir grubu mudur? Şayet bu fakir grubun bu şekilde korunması amaçlanmış ise, nüfusun en fakir grubuna gelir transferinin daha etkili yolları var mıdır?

KİT açıkları diğer durumlarda fiyat politikasının değil, kaynak kullanımındaki yetersizliğin bir sonucudur. Etkin olmayan kaynak kullanımı, yöneticilerin sorumsuzluğundan ve herhangi bir açığın otomatik bir şekilde merkezi idare tarafından karşılanacağı ümidinden doğmaktadır. Bu durum, ayrıca, KİT'lerde çalışanların verimliliğini dikte etmeden emek istihdamını maksimize etmek gibi ekonomi dışı amaçlar yüklenmesinin bir sonucu olarak da meydana gelmektedir.

Tekelci oluşumu engellemek için teşebbüslerin kamu sahipliği, kamu yararı yönünden haklı görülebilir. Yurt içindeki üreticiler devamlı bir dış rekabete maruz bırakıldıkları için, ticarete konu mallarda bu durum uygun görülmemektedir. Kısaca, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, gerek kamu tasarruflarını artırma gerekse kaynak kullanımında genel etkinlik ihtiyacı ile, KİT'lerin alan ve işleyişinde yeniden değerlendirilmeye gerek görülmektedir.

Düzenli Kamu Harcamaları Seviyesi:

Pek çok ülkede halen istikrar konusundaki ihtiyaç, 1970'lerdeki dış olaylara reaksiyon olarak oluşan kamu harcamalarındaki beklenmedik patlamanın bir sonucudur. Ticaret hadlerinde düşme ile karşılaşan bazı hükümetler, bu sapmanın geçici oldu-

ğu gibi bir düşünceyle hareket etmişler ve harcama seviyelerini daraltmayarak korumuşlardır. Ticaret hadleri iyileşen diğer ülkeler ise, kazançlar devamlı olacakmış veya hatta daha fazla artacakmış gibi davranmışlar, ağır dış borçlanma ile finanse edilen kamu harcamalarını hızlandırmışlardır. Dış şartlar iyileştiğinde bunun sürekliliğini, dış şartlar kötüleştiğinde de kısa bir süre sonra tekrar iyileşeceğini farzetmek, kamu harcamaları konusundaki davranışı çok riskli bir duruma sokmaktadır. Bu konuda kesin olan, iyimser tahminlerin yanlış çıkması halinde, istikrarın maliyetinin çok yüksek olacağıdır. Değişen dış şartlar karşısında düzenli kamu harcamaları davranışı, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda gerekli görülen önemli bir kurumsal değişimdir.

Özel Sektöre Uygulanan Teşvikler

Özel sektörde üretim ve yatırım kararları, sadece uygulanan teşviklerin seviyesine değil, aynı zamanda, ekonomik olayların gelecekteki durumu konusunda kişilerin yapacakları rasyonel bir değerlendirme içinde teşviklerin yeri ve rolüne de bağlıdır. Teşvikler, açık ve otomatik işleyiş özelliğine sahip olmalıdır. Ekonomik olayların geleceği belirsiz bile olsa, bu olaylara karşı uygulanacak teşviklerin tahminine ilişkin bilgiler yine de faydalıdır. Mesela, ülke içindeki bir portakal ihracatçısı, dünya portakal fiyatlarının istikrarsız olduğunu bilse bile, fiyatlar da kendisine menfaat sağlayacak şekilde bir artış ümit edecektir. Eğer hükümet yurt içindeki tüketicileri korumak amacıyla, sürekli olarak, artan dünya portakal fiyatları ile ihracatı ya-

saklayacak olursa, bu durumda portakal ihracatçısı için ilerde uygulanacak teşvikleri tahmin etmek çok güçleşecektir. Vergi oranı dünya fiyatlarının bir fonksiyonu olarak değişse bile, belirli bir ihracat vergisi ile aynı idari amaca ulaşılabilir. Gerçekten de yasaklama yerine vergi aracını kullanma, tahmin edileden fazla teşvik etkisi yapacaktır.

Eğer aynı faaliyette bulunan farklı üreticiler yasaların hukuki yorumuna göre farklı işlemlerde bulunurlarsa, teşviklerin önceden tahmini hemen hemen imkânsızlaşır. Ayrıca, üreticiler faaliyetlerinin rüşvet veya çeşitli çekişmelerden etkilenebileceğini hissettikleri takdirde, bu faaliyetlerinde zamanın hesabını yapacak ve reel kaynaklarını faize yatıracaklardır. Bu tercih, otomatik bir işleyişe bağlı bulunmayan ve açık olmayan teşvik sisteminin ikinci bir maliyetidir.

Teşviklerin açık olmasını ve otomatik işleyişini engelleyen en kötü unsurlar, miktar sınırlandırmalarına ve miktar tahsislerine dayandırılan teşvikler ve diğer araçlardır. Yatırım lisansları ve yasakları, ithal lisansları ve döviz işlemlerinde miktar tahsisleri, ihracat permileri, sun'i gübre ve diğer girdilerdeki miktar tahsisleri bu konudaki tipik örneklerdir. Bunların takdiri bir uygulamaya konu olmaları sebebiyle, zamanla aynı faaliyet için dahi değiştirilmeleri kuvvetle muhtemeldir. Teşviklerin yapısındaki bir reformun ilk ve en önemli safhası, yeni bazı miktar kuraları ve tahsis şekilleri yerleştirilmesidir.

Teşviklerin yapısını ve seviyesini yeniden düzenleyici reformların geniş kapsamlı iki yönü vardır. Bunlar; (i) ekonominin ticaret malları sektörüne uygulanacak teşvikleri düzene koy-

mak ve (ii) sermaye piyasalarının fonksiyonunu genişletmektir.

Ticaret Politikası Reformları:

Pek çok ülkede mevcut ticaret politikaları, uluslararası ticarete konu mallar için oldukça farklı muameleler getirmektedir. Döviz tasarruf edici faaliyetler, ait oldukları sektöre göre farklı teşvik uygulamasına tabi tutulurlar. Ayrıca bu faaliyetler, döviz kazandırıcı faaliyetlerden de farklı teşvikler elde etmektedirler. Pek çok ülkede gerek tarım ve gerekse imalat sanayii sektörleri, ihraç ve ithal ikamesi malları üretmektedirler. Bu, uluslararası ticarete konu olan malları üreten başlıca dört sektörü ifade etmektedir. Bununla beraber, ticaret politikası ithal yasaklarını ve mamul mallar üzerinden alınan gümrük vergilerini kullanmak suretiyle bunlardan biri lehine -ithal ikamesi imalat sanayii lehine - belirgin bir farklılık da yaratmaktadır. Böylece, mamul mallar üzerinden alınan % 50 oranındaki bir ithal gümrük resmi, ithal rekabetine dayanan imalat sanayii sektöründe dolar başına % 50 daha fazla reel kaynak kullanmasına imkân vermektedir.

Bu durum, imalat sanayii sektörünün, elde ettiği her doları kullanmasına imkân verilen ihracat faaliyetlerinden veya tasarruf edilen her doları kullanmasına imkân verilen ithale rakip tarım faaliyetlerinden daha fazla reel kaynak kullanmasını ifade eder.

Ticaret rejimindeki reformların amacı, teşvik sistemini, bu sistem içinde yer alan bütün ticaret malları üreticilerine karşı eşit kılmak veya en azından daha tarafsız hale getirmektir. Bu da, daha düşük maliyetle döviz tasar-

rufuna ve döviz kazandırmaya imkân veren faaliyetlerin geliştirilmesini teşvik edecektir. İhraç ve ithal ikame eden tarım ve sanayi ürünleri ihracatı örneğinde olduğu gibi...

Yukarıdaki örnek, bize, iyileştirilmiş bir ticaret politikasının amacının sadece ihracatı geliştirme hedefine bağlı olmaması gerektiğini göstermektedir. Bazı ülkelerde daha tarafsız bir teşvik yapısının sağladığı faydalardan pek çoğu, ihracatın genişlemesinden ziyade, en etkili ithal ikamesi faaliyetlerinden meydana gelebilmektedir.

Ticaret politikasında tarafsızlık, dış şok etkisinin temininde, harcama kaydırıcı araçların tercihi için bazı önemli imkânlara sahiptir. Dış düzenleme, en etkin uluslararası ticaret sektörünü kurmak ve geliştirmek suretiyle yapıldığında, uygun harcama kaydırıcı hedeflere ulaşılmış olur. İthal ikamesinin geliştirme ve ihracat hedeflerine ulaşmada en iyi yol, harcama kaydırmalarının reel kambiyo kurundaki değişimleri kullanmak suretiyle gerçekleştirilmesidir. İthalat üzerine uygulanan ekstra gümrük tarifeleri ve ekstra miktar tahditleri, gerekli olandan daha fazla kaynak kullanımına yol açarak etkinliğini kaybeder. Buna karşılık, eğer şok esnasında şokun maliyeti lüks malların vergilendirilmesi suretiyle yeniden bir dağıtım tabi tutulabiliyorsa; bu malların ithal edildiğine veya yurt içinde üretildiğine bakılmaksızın, bu mallar üzerine konan bir tüketim vergisinin uygun bir araç olduğu belirtilebilir.

Sermaye Piyasasında Reformlar:

Dünya faiz oranlarındaki artışlar ile mevcut dış kredilerdeki azalmanın bir sonucu olarak, ülkeler, sermaye pi-

yasası politikalarını da yeniden düzenlemelidirler. İç tasarrufları artırmak ve krediyi alternatif yatırım işlemleri arasında daha etkili bir şekilde tahsis etmek için teşvik tedbirlerine ihtiyaç vardır.

İç tasarruf hadlerinde tavan uygulamaları, iç tasarrufların oluşmasında önemli bir engel teşkil eder. Bankaların temin edilen kredi, düşük risk ve buna paralel olarak azalan itibar ile daha büyük ölçekli teşebbüslere yönelmiş için, bu uygulamalar keza kredi tahsisinde saplamalara da sebep olur. Yüksek kâr hadlerine sahip, ancak banka kredisine başvurmayan daha küçük ölçekli ve daha az bilinen teşebbüsler, borçlanma ihtiyaçlarını daha ciddi ve yeknesak piyasalardan ziyade gayri resmi kredi piyasalarından ve yüksek faiz oranlarıyla karşılamak zorunda kalmaktadırlar. Devlet tarafından desteklenen programlar vasıtasıyla tercihli sektörler özel kredi tahsisleri önceden hesaplanmış etkiye nadiren sahip olur ve bu tahsisler kolaylıkla başka tarafa kaydırılabilir. Ayrıca bunlar sınırlı miktarlarda temin edildikleri için (geri kalan kredi gayri resmi piyasalardan temin edilmek zorundadır), kredi maliyetini belirli bir sınırdan aşağı düşüremez; ancak, gelirleri kolaylıkla seçilmiş alıcılara transfer ederler. Kredi programları, diğer piyasada bu sektörler karşı uygulanan ayırımı telafi etmek için kullanıldığında yeni sapmalar ortaya çıkacaktır. Asıl piyasadaki doğrudan sapmaları düzeltmek genellikle daha etkilidir.

İlk reform, yurt içi reel faiz hadlerini, tasarruf kitliğini gerçek olarak yansıtmasına imkân vermesini sağlamaktır. İkinci reform, iç pazarlara ikrazda bulunanların, bu ikrazdan farklı

olarak yararlananlara farklı oranlar uygulayacakları şekilde liberalize edilmeleleridir. Böyle bir reformun net etkisi, kredinin yüksek kâr haddi verecek faaliyetlere tahsisine yardım etmesidir. Kredi piyasasındaki reformlar, bunların yatırımlara sağladığı faydalara karşılık kredi tahsisi üzerindeki etkileri eşit ve hatta daha önemli olabileceği için, sadece kredilerin tasarruf üzerindeki etkilerine göre planlanıp kararlaştırılmamalıdır. Mesela, yatırımın verimliliğini % 20 civarında artıracak şekildeki yeni yatırım tahsisindeki iyileşme, tasarruf haddinde % 20'lik bir artış sağlayarak uzun vadeli büyüme üzerinde aynı derecede etkiye sahip olacaktır.

Ağır Borç Yükü Altındaki Ülkeler

Birkaç ülke 1980'li yıllara oldukça ağır bir borç yükü altında girmiştir. Borçların pek çoğu değişken faiz oranları ile aktedildiği için, 1980'lerde reel faiz oranlarındaki artış bu ülkeleri ciddi sıkıntılara sokmuştur. Bu ülkeler kredi itibarlarını büyük ölçüde kaybettiklerinden dış ticaretin finansmanı için verilen krediler durma noktasına gelmiştir. Bugün, pek çok gelişme yolunda olan ülkenin yaptığı gibi, ciddi borç krizi içinde olan birkaç ülke de, sadece cari işlemler dengesini iyileştirmek değil; aynı zamanda, faiz ödemelerini karşılayacak seviyedeki yeni borçlanmaya imkân verecek şekilde bir ticaret fazlası da meydana getirmek zorundadır. Bu ülkeler, ayrıca, kredi itibarlarını belirli ölçüde yeniden kazanmak için borç durumlarını – mesela borcun GSMH'ya oranı ile ölçülen – uzun vadede geliştirmeye imkân verecek miktarda ticaret fazlasını meydana getirmek zorunda kalacaklardır.

Bu ülkeler grubu için ayırıcı özellik, bunların kredi verilebilirlik derecelerini yükseltmeleri için, dış varlıklarını (rezervlerini) hızla ve kesin bir şekilde düzeltmek zorunda olmalarıdır. Bu sonuç, düzenli bir istikrar ortamı içinde ve kısa bir zamanda elde edilemez; oldukça uzun bir döneme ihtiyaç gösterir.

Zaman Ufuklarını Uzatmak:

Ağır borç yükü altındaki ülkeler, kredi değerlerini yeniden uygun hale getirmek için, dış borç/GSMH oranını daha düşük seviyeye indirmek zorundadırlar. Bu hedefe ulaşmak, normal olarak, yatırımların üzerinde belirli bir iç tasarruf fazlası ile buna uygun bir şekilde ithalatın üzerinde bir ihracat fazlasına ihtiyaç gösterir. İyileşme kısa bir sürede gerçekleştiği takdirde, ithalat, yatırımlar ve ilerdeki büyüme hızını daraltarak fazlalar meydana getirmek mümkün olabilir. Bu durum son yıllarda yaşanmıştır.

Daha iyi bir alternatif ise, üretim ve tüketim artarken tasarrufları ve ihracatı genişletmek suretiyle bu fazlaları meydana getirmek ve böylece kredi verilebilirlik derecesini iyileştirmektir. Bu, sadece kredi verilebilirlik derecesini yükseltecek ilave zaman değil; aynı zamanda, kısa sürede gerçekleşecek dış finansman akımlarına da ihtiyaç göstermektedir. Eğer kısa dönemde tüketim seviyeleri korunabilirse, iç tasarruf oranlarını ciddi ölçüde artırmak zaman alacaktır. İhracatın, iyileştirilmiş teşvik tedbirlerine cevap vermesi de zaman alır. Sermayenin verimliliği, kaynak tahsisini ve sonuçta daha az kaynak ile daha hızlı büyümeyi temine yarım edecek iyileştirici tedbirleri etkileyecek siyasi reformlar da, keza, belirli bir zamana ihtiyaç gösterir.

Düzenleme tedbirlerinin uygulandığı dönemde tasarruflar artırılabilir; ancak, bunlar kısa dönemde, dış borç faiz ödemelerini ve üretimde kritik büyüme oranını temin etmek için gerekli yatırımları da aynı zamanda finanse edecek kadar büyük olmayacaktır. Bu nedenle ilk aşamada ilave dış finansman kaynaklarının bulunmasına ihtiyaç vardır. Dış borç probleminin başarılı bir çözümü için hem kredi verenler ve hem de borç alanlar açısından ciddi bir çabaya gerek duyulmaktadır. Kredi veren ülkeler, ikraza devam etmek ve himayeci baskılara dayanan bir açık ticaret sistemini korumak zorunda kalacaklardır. Borçlu ülkeler ise, bir yandan tüketimin artmasını frenlemek, bir yandan da kaynak kullanımını etkinliğini iyileştirecek reformlara girişmeye mecbur olacaklardır. Yukarıda özetlenen reformların pek çoğu, borç problemine bakılmaksızın kabul edilebilir reformlardır. Ancak, ağır borç yükü altında bulunan ülkelerde bu reformlar şimdi daha büyük önem kazanmıştır.

Mali Hususlar:

Borçlu ülkelerin çoğunda borcun büyük bir kısmı kamu sektörünün sorumluluğunda olduğu halde, döviz kazançlarının çoğu özel ekonomideki faaliyetlerden doğmaktadır. Bu sebeple borç probleminin çözümü, önemli bir mali problemin çözümüne bağlı bulunmaktadır. Bu da, düzenleyici programın diğer hedeflerini tehlikeye sokmadan ülke içindeki para miktarında -GSMH'nın muhtelif yüzdesine eşit- dikkate değer bir fazlanın nasıl meydana getirileceğidir. Pek çok ülkede kamu sektörünün borçlarını ödemedeki kamu tasarruflarından ziyade enflasyo-

nist finansmana ve iç borçlanmaya bel bağlanmıştır. Bu, enflasyon oranını daha da artırmış ve özel yatırımlara imkân bırakmayacak bir şekilde yurt içi reel faiz oranlarını yükseltmiştir. Özel sektörün devamlı bir reel kamu borcunu elinde tutmaya artan ölçüde isteksiz olması halinde, yüksek faiz oranları, iç borçların ödenmesi güçlüklerini daha da artırmaktadır.

Ülkedeki borç krizine karşı başarılı bir düzenleme, devlet harcamalarını azaltan ve vergileri artıran karma bir tedbirle kamu tasarruflarında önemli artışlar sağlamayı gerektirir. Uygun bir bileşim, ülkenin özelliğine bağlı bulunmakla beraber; normal olarak etkinlik üzerinde ve dağıtıcılık alanında haklı görülemeyecek kamu tüketiminin unsurlarından indirimlere, tasarrufların ve yatırımların teşvikini etkilemeyecek vergilerin (mesela tüketim vergileri) uygulanmasına öncelik verilmelidir. Daha önce de tartışılan kamu sektörünün alan ve işleyişi ile ilgili bütün düzenleyici tedbirler, ağır borç yükü altındaki ülkeler için daha da acil bir nitelik kazanmaktadır.

Bazı Uygulama Sorunları

İktisadi etkinliği gerektiren yapısal reformların dış şoktan bağımsız olarak da kabulü gerekli olmakla beraber, şokların varlığı bu reformları daha acil ve daha önemli kılmaktadır. Dış bir şokun ortasında zorunlu olarak toplam harcamalarda azalmayı gerektiren yapısal reformları uygulamak, ilave bazı problemleri ve siyasi koordinasyon sorununu ortaya çıkarmaktadır. Kamu açıklarının doğurduğu enflasyonist finansmandaki artış önlemek için, toplam harcamalarda yapıla-

cak azaltmanın kamu ve özel sektör arasında nasıl dağıtılması gerektiği konusunda acilen karar alınmalıdır. Kamu sektörünün alan ve işlemlerinin yeniden değerlendirilmesi hususunda daha önce tartışılan bütün teşebbüslere acele girilmedikçe, dış şok enflasyonist süreci işletilebilir. Bu adımlar atılmadıkça, özel sektör için nispi fiyatları yeniden tanzim edecek reformlar, kamu sektörü açıklarından meydana gelen enflasyonist istikrarsızlık içinde boğulup gidecektir.

Özellikle mevcut mali dengesizliği düzeltmeye yönelik atılımların gerçekleştirilmesi halinde, özel sektörü teşvik edici sistem içindeki reformlara girilmelidir. Burada ilk hedef, verimli faktörler ve yatırım hareketleri üzerindeki sınırlamaları kaldırmak suretiyle ülke ekonomisindeki rekabeti geliştirmektir. Rekabet, fiyat göstergeleri, vergiler, gümrük resimleri ve sübvansiyonlara eşit seviyede miktar tahsislerini yeniden yerleştirmek suretiyle de teşvik edilebilir. Daha düşük enflasyon seviyesi, fiyatlara ait çeşitli bilgileri ve istihbaratı geliştirdiği ölçüde, bu reformların faydaları da büyük olacaktır.

Daha fazla dış rekabete maruz bırakmak için ekonomiyi dışa açma prosesi; enflasyonun daha düşük olduğu ve daha sağlıklı bir cari işlemler açığına ulaşıldığı, mali açıkların önemli yapısal belirleyicilerini tespit edilmiş ve sağlıklı gelişmeler görüldüğü, asgari seviyedeki iç rekabet ile teşviklerin açık ve net bir şekilde yeniden tesis edildiği zaman başlatılmalıdır. Bu şartlar, ekonominin dünya piyasalarına açılma prosesini beslemeyi daha da kolay hale getirir.

Ayın Ekonomik Olayları

Dr. YILDIRIM KILKIŞ

20EKİM 1991 erken milletvekili seçimlerinin sonuçları belli olmuştur. Bu seçimlerde DYP 178 milletvekili ile birinci parti olmuş; DYP'yi 115 milletvekiliyle ANAP, 88 milletvekiliyle SHP, 62 milletvekiliyle RP ve 7 milletvekiliyle DSP takip etmiştir. Bu durum karşısında, 1983 yılından beri iktidarda olan ANAP Hükûmeti istifasını vermiş, DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in hükûmet kurma çalışmalarının sonuçlanmasının beklendiği bir döneme girilmiştir.

Uzun süreceği anlaşılan bu dönemde, yeni hükûmetin ancak partiler arası koalisyon hükûmeti olması beklenmektedir. Koalisyon yapacak partilerin hangileri olacağı ise (bu yazının kaleme alındığı sırada) henüz belli değildir.

Bu bekleme döneminde, iş çevrelerinin beklentilerini açıklamaya özen gösterdikleri görülmektedir. Bu açıklamaların içeriği, üretim ve yatırımların artırılması şeklinde özetlenebilir. Böylece piyasalarda yeniden canlanma olacağı ümit edilmektedir. Ancak, bu canlanmanın yüksek faiz oranları karşısında, iç ve dış borçların boyutları içinde gerçekleştirilmesi kolay olmayacaktır.

Uzun süreden beri devam eden yüksek oranlı enflasyonun hızının düşürülmesi, seçime katılan bütün partilerine ortak görüşü ve amacı olmuştur. Bu nedenle alınacak tedbirlerin ekonomiyi durgunluktan kurtarması mümkün görülmemektedir.

1991 Ekim ayı fiyat indekslerinin geçen yıla göre fazla olduğu görülmektedir. Tüketici indeksi Ekim ayında % 10, 12 aylık tüketici indeksi ise % 66.5 olmuştur.

Seçim sonrası beklentilerinden biri de devalüasyondur. Bu beklenti, nakit döviz talebin artmasına neden olmuştur. Sonuçta döviz fiyatları yükselmeye başlamıştır.

Piyasaların bekleme durumunda olmalarına rağmen, üretim imkânlarının gide-

rek daha fazla kullanıldığı, Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılan «İmalat Sanayii Eğilim Anketi» sonuçlarından anlaşılmaktadır. 1991 Eylül ayında imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı % 77.2 olmuştur. Bu oran metal sanayiinde % 82.4, orman ürünleri ve mobilya sanayiinde % 80.6'dır.

20 Ekim 1991 öncesi ve sonrasında politik faaliyetler, ekonomik faaliyetlerin önüne geçmiştir. Bu nedenle geride bıraktığımız dönemde pek hareketli ekonomik olayların olduğu söylenemez. Bununla beraber, Ekim ayında tespit edebildiğimiz başlıca ekonomik olayları, aşağıda kısaca açıklamaya çalışalım.

Bankacılık Kesimi ile İlgili Konular

● Yeni Kurulan Bankalar:

Yeni bankaların, bankacılık kesimine katılmasına yol açan Bakanlar Kurulu kararları, 1991 Ekim ayında açıklanmıştır.

2 Ekim 1991 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile, Turkish Bank'ın 30 milyar TL sermaye ile kurulmasına izin verilmiştir. 10 Ekim 1991 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararları ile şu bankaların kurulmasına izin çıkmıştır:

- Park Yatırım Bankası: Sermayesi 50 milyar TL.
- Toprak Bank: Sermayesi 75 milyar TL.
- Alternatif Bank: Sermayesi 75 milyar TL.
- Bank Ekspres: Sermayesi 100 milyar TL.
- Konut Endüstrisi ve Ticaret Bankası: Sermayesi 75 milyar TL.

15 Ekim 1991 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararları ile kurulmasına izin verilen bankalar ise şunlardır:

- Tat Yatırım Bankası: Sermayesi 50 milyar TL.
- Bank Indosuez: Sermayesi 30 milyar TL.
- Bank of Bahrain and Kuwait: Sermayesi 30 milyar TL.

Bu kararlar sonucunda ülkemizdeki yerli ve yabancı banka sayısı 71'e ulaşmıştır. Bankacılık kesiminde rekabeti artıran bu gelişmenin bazı olumsuz etkileri de görülecektir. Şöyle ki; yeni kurulan bankalar, yetişmiş personel ihtiyaçlarını, genellikle daha önce faaliyete geçmiş bankaların elemanlarını transfer ederek karşılamaktadırlar. Bu gibi personel transferleri, bazı önemli müşterilerin de banka değiştirmesine yol açmaları nedeniyle, elemanlarını başka kuruluşlara kaptıran bankaların mali bünyelerini de olumsuz etkilemektedir.

● Netbank'ın Adı Değişti:

Net Şirketler Grubu'na bağlı Netbank'ta yönetim bir süre önce el değiştirmiştir. Bu arada bankanın isminin değiştirilmesi de söz konusu olmuş ve 11 Ekim 1991 tarihinde yapılan olağanüstü genel kurul toplantısında iki önemli karar alınmıştır. Bunlardan birincisi, bankanın sermayesinin 40 milyar liradan 100 milyar

TL'ye çıkarılması; ikincisi, bankanın isminin Marbank (Marmara Bankası) olarak değiştirilmesidir.

● Faiz Yarışı Durmuyor:

Bankaların mevduata verdikleri faizlerin artışında bir durulma olmamıştır. Bu konuda Merkez Bankası'nın yaptığı araştırmada, faiz oranlarının artışında kamunun etkisi olduğu açıklanmıştır. Bu araştırma, mevduat faizi ile kredi faizi arasındaki farkın % 56'yı aşan bölümünün, kamunun bankalara yüklediği disonibilite, karşılık, vergi ve fon kesintilerinden oluştuğunu ortaya koymaktadır.

Bankaların 30 Ekim 1991 itibariyle uyguladıkları mevduat faiz oranları şöyledir: Vadesiz % 10-35, 1 ay vadeli % 55-61, 3 ay vadeli % 60-73, 6 ay vadeli % 57-78, 1 yıl vadeli % 69-79.

● Özel Finans Kurumlarına İlişkin Karar:

2 Ekim 1991 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile, «Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında Karar»ın 3'üncü maddesi değiştirilmiştir. Bu maddenin yeni şekli şöyledir: «Kurumların en az 100 ortaklı bir anonim şirket şeklinde kurulması şarttır; ödenmiş sermayeleri toplamı 75 milyar liradan az olmaz. Yabancı ortakların sahip oldukları sermaye payının bankaca alım satımı yapılan döviz cinsinden nakit olarak Türkiye'ye getirilmesi zorunludur.»

Dış Ticaret Durumu

Devlet İstatistik Enstitüsü'nün açıkladığı 1991 Ocak-Ağustos dönemine ilişkin ithalat ve ihracat rakamları, bir yıl öncesi ile mukayeseli olarak şöyledir:

	1990 Ocak-Ağustos (Milyar Dolar)	1991 Ocak-Ağustos (Milyar Dolar)	Artış (%)
İhracat	7,507	8,345	11.11
İthalat	11,3	13,145	16.32
Dış Ticaret Açığı	3,793	4,810	26.81

Zamlar Devam Ediyor

Erken seçim sonrasında ilk kamu kuruluşu zammı Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) tarafından uygulanmıştır. % 35 oranına varan bu zam; kaşar peyniri, poşet süt ve SEK'in diğer bazı ürünlerinin fiyatlarına yapılmıştır.

Diğer bir fiyat artışı, Mobil Oil T.A.Ş.'nin Ataş Rafinerisi çıkışlı petrol ürünlerinden gazyağı ve motorine yaptığı % 7 oranındaki zamdır. Hükümetin seçim dönemi nedeniyle ertelediği akaryakıt zammının, Mobil tarafından yapılmasının, diğer petrol şirketlerince de benimsenmesi beklenmelidir.

"Renault 21. Olağanüstü bir duygu bu... Yaşayın !"

Bulutların üzerinden yeryüzüne süzülmesine özgür ve sessiz... Yükseklerle çok yükseklere tırmanırasına atak ve güçlü. Geniş ufuklara egemen olmak. aydınlık, ferah bir dünyada sınırsızlığı yaşamak... Varolduğunu hissetmek... Renault 21... Olağanüstü bir duygu bu.

21 yüzyılı başlatan teknolojik gelişmeyi Renault 21'ler sergiliyor. Diş görünümünü mükemmel, her an çalınmaya hazır soylu bir yarış atı gibi.

Renault 21'ler Türkiye'ye üç ayrı tipte sunuluyor.

Renault 21... Renault 21 Manager... Renault 21 Concorde...
Ve üçü de 1991 model.

Renault 21 ve Renault 21 Manager'in motor hacmi **1700 cc**... Renault 21 Concorde'un motoru ise **2000 cc**... üstelik **enjeksiyonlu**. Hızlan 200 km/h'a aşılıyor, güçlü 135 Hp'a ulaşıyor. Renault 21'ler geniş iç mekanlarıyla sürücülere ve yolculara **olağanüstü bir konfor**, erişilmez güçleriyle **olağanüstü bir dinamizm** sunuyorlar. Bütün Renault'lar gibi Renault 21'ler de Türkiye'nin en büyük satış sonrası teşkilatının servis ve yedek parça güvencesine sahip.

Uluslararası standartlarda **üstün kalitesi** geniş ve aydınlık iç mekanı, 7 fonksiyonlu bilgisayarı, enjeksiyonlu motoru... hem hidrolik, hem yükseklik ayarlı direksiyonu... uzaktan kumandalı merkezi kilidi sistemi

ve sürüş güvenliğiyle Renault 21, bütün kavramları değiştirecek, yeniden yapatacak.

Ozgür olmak... Hızın, gücün... konforun tadına varmak... Özlemleri, tutkulan aşmak... Varolduğunu hissetmek... **Renault 21. Olağanüstü bir otomobil bu... Yaşayın !**
Olağanüstü bir duygu bu... Yaşayın !

RENAULT

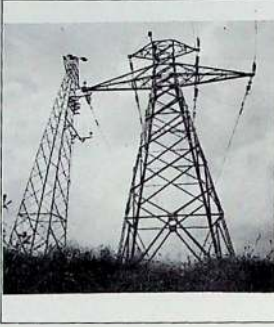
"Yaşanacak Otomobiller"

YOUNG & RUBICAM

Renault 21 Renault 21 Manager Renault 21 Concorde

TÜRKİYE'DE SANAYİ, ZİRAAT VE ENERJİ SEKTÖRLERİNDE DAİMA BU MARKAYA RASTLARSINIZ.

TEMEL CIVATA Türkiye'nin en büyük cıvata fabrikasıdır. Bu büyüklüğün sağladığı avantaj ile Otomotiv Sanayii, Genel İmalat Sanayii, Ziraat makineleri ve yüksek voltaj Enerji Nakil Hatlarının planlarında daima TEMEL CIVATA marka cıvatalara rastlarsınız. Bu husus, TEMEL CIVATA'nın TSEK belgesine haiz olmasının ötesinde müşteriye tatmin eder, servisi ve zamanında teslim anlayışının neticesidir.

TEMEL CIVATA bu özellikleri ile Türkiye'nin yegâne cıvata/somun ihraç eden kuruluşu olmak özelliğini de taşımaktadır. Yerli müşterilere sunduğumuz kalite, zamanında teslim ve hizmet anlayışı Avrupalı müşterilerimizi de tatmin ettiğinden TEMEL CIVATA yurt dışından devamlı surette artan taleplerle karşılaşmaktadır.

TEMEL CIVATA SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

MERKEZ: Üsküdar Cad. STFA Kozyatağı Konutları B-3 Blok Giriş Katı 81090 Erenköy-İSTANBUL

Tel: (1) 362 94 18 - 362 94 10 - 380 25 84 Telex: 29603 İpar - 29466 cıva tr.

FABRİKA: Ceyhan Yolu Üzeri Km. 30 ADANA Tel: (71) 19 27 73 - 12 00 23 / (7325) 1083-1084 Fax: (7325) 1085

ANKARA BÜRO: Karanfil Sok. No. 5 Birlik İş Merkezi Kat. 5 Daire 63 Kızılay-ANKARA

Tel: (4) 117 10 80 - 117 00 75 Fax: (4) 117 00 75